

UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI” CLUJ NAPOCA
FACULTATEA DE TEOLOGIE ROMANO-CATOLICĂ

A fost într-adevăr vina Evei?

O comparație a Vieții grecești a lui Adam și a Evei cu Gen 2–3

Conducător științific:

Prof. dr. Zamfir Korinna

Absolvent:

Kovács Ildikó

Cluj Napoca

2021

„BABEŞ-BOLYAI” TUDOMÁNYEGYETEM KOLOZSVÁR
RÓMAI KATOLIKUS TEOLÓGIA KAR

Valóban Éva volt az oka mindennek?

A Görög Ádám és Éva életének összehasonlítása a második teremtéstörténettel

Témavezető tanár:

Prof. dr. Zamfir Korinna

Végzős hallgató:

Kovács Ildikó

Kolozsvár

2021

Tartalomjegyzék

Bevezető.....	1
1. A második teremtéstörténet.....	5
1.1. A Ter 1–4 felépítése	5
1.2. Keletkezés, keltezés	7
1.3. A második teremtéstörténet röviden	9
1.4. Az asszony, mint a rossz forrása	12
2. <i>Ádám és Éva élete</i>	16
2.1. Műfaj és cím.....	16
2.2. Keltezés és fordítások.....	18
2.3. Kutatástörténet	20
2.4. Kéziratok	21
2.5. A történet röviden.....	23
3. <i>Ádám és Éva élete</i> és a Ter 2–3 összehasonlítása	27
3.1. A kísértés.....	28
3.2. A kísértő	30
3.3. A bűn és annak következménye	33
3.4. Éva hibáztatása.....	36
Következtetések	40
Abstract	42
Bibliográfia	43
Függelék.....	47

Bevezető

Éva alakja mindig is ambivalens volt. Vannak, akik ma is őt hibáztatják az emberiséget ért minden szenvedésért és bajért, hiszen miatta szűnt meg az idilli paradicsomi állapot. Mások pedig mint ősanyát tisztelik.

Ebben a dolgozatban egy olyan írást fogunk boncolgatni, mely nagymértékben hibáztatja Évát. A második teremtéstörténettel fogjuk párhuzamba állítani a szövegünket, hiszen ez az a történet, melyben a bűnbeesés mozzanata le van írva és a rossz az asszonnyal kapcsolatba van hozva. Hipotézisem szerint szövegünk szerves részét képezi annak a folyamatnak, mely során az asszony egyre negatívabban van megítélve, ő lesz az egyedüli felelős a világban levő bűnért és szenvedésért. Ezt a folyamatot, mely során Éva alakjának interpretációja ennyire el lett ferdítve a Pandora mítosz is befolyásolta. Lényegében utóbbi nyomán alakult ki az a nézet, miszerint az asszony hozta a rosszat a világba. Erről a későbbiekben még szót ejtünk. Léteztek más írások is, melyek az asszonyt nem a legjobb fényben tüntették fel. Ilyen szöveg a *Gilgames* eposz is, melyről tudjuk, hogy összefüggésbe hozható a második teremtéstörténettel, illetve a bűnbeesés elbeszélésével.¹ Mindezek mellett a korszellem, a patriarchális társadalom is hozzájárulhatott azon nézetek kialakulásához, melyek az asszonyt teszik felelőssé a rossz létezéséért.

Jelen dolgozat középpontjában az *Ádám és Éva élete* című apokrif irat áll. Régen nagyon népszerű volt ez a mű, ennek köszönhetően a szövegnek több verziója is fennmaradt, csak görögül létezik legalább huszonnét kézirat, ezekből megállapítani a legkorábit szinte lehetetlen feladat. Ez nem is célja a jelen dolgozatnak.

Több nyelven is megőrzött iratról van szó. Jelen dolgozatban azonban kizárólagosan a – nagy valószínűséggel legkorábinak is mondható – görög szövegváltozat alapján történt a kutatás. Arra tehát nem térünk ki, hogy az *Ádám és Éva életének* különböző fordításai miben térnek el egymástól.

A görög szöveget a Johannes Tromp által kiadott kritikai kiadás alapján vizsgáltuk. A magyar fordítást Vanyó László *Apokrifek* című könyvéből idéztük. Más magyar változatot az Adamik Tamás által szerkesztett, Telosz kiadónál megjelent *Apokrif iratok* című sorozat *Apokalipszisek* könyvében találhatunk, Kapitánffy István fordításában. Az angol fordítás, amit használtunk, idéztünk, az Gary A. Anderson által készült.

¹ ZAMFIR Korinna: *Men and Women in the Household of God. A Contextual Approach to Roles and Ministries in the Pastoral Epistles*, Göttingen 2013, 253-257.

A GLAE magyar és az angol fordításai nagy valószínűséggel különböző kéziratok alapján készültek, hiszen jelentős eltérések vannak köztük, sőt, találunk olyan verseket, amelyek a magyar szövegből teljesen hiányoznak. A két magyar fordítás, a Vanyó László, illetve a Kapitánffy István által készített magyar változata a szövegnek is eltérő. Vannak helyek, amelyek egyikben megtalálhatók, másokban hiányoznak, sőt ellentmondást is találunk bennük, például a 22. fejezet 3b versében:

<p>„Amikor Isten bejött a paradicsomba, Ádám és az én részemben egyaránt elfonnyadt minden növény és elszáradt.” (ford. Vanyó)</p>	<p>„Amikor az Isten belépett a Paradicsomba, kinyíltak mind a virágok, azok is, amelyek Ádám részén voltak és azok is, amelyek az enyémen, kiegyenesedtek.” (ford. Kapitánffy)</p>	<p>„Amint Isten belépett a paradicsomba, Ádám részén a növények virágoztak, de az enyéme mind virágtól megfosztottak voltak.” (ford. szerző Anderson nyomán)</p>
--	---	---

Azt vizsgálom, hogy a görög nyelven íródott *Ádám és Éva élete* – ami a dolgozatban GLAE (*Greek Life of Adam and Eve*) címen fog szerepelni –, mely a Ter 2–4 történéseit dolgozza fel és egészíti ki, mily módon mutatja be Éva alakját, tettének súlyosságát hogyan hangsúlyozza ki. A Teremtés könyve ugyanis igencsak szűkszavú Ádám és Éva életéről a paradicsomi kiűzetés utáni időkből. A GLAE tehát a Ter 3,20-24 verseket egészíti ki, bővíti ki: elbeszéli az első emberpár életét a földön. Teszi ezt úgy, hogy Ádám és Éva halálos ágyukon tekintenek vissza és beszélnek el a történeteket. Mondhatjuk ez alapján azt, hogy a GLAE egy retrospektív elbeszélés.

A szentírási részeket is több nyelven vizsgáltam. Mivel a GLAE eredeti szövege görög nyelvű, ezért mindenképp fontosnak tartottam felkutatni a Szeptuagintát (LXX). Ezáltal tudtam rámutatni azokra a szövegrészletekre, melyeket a GLAE szóról szóra árvesz a LXX-ből. Olvastam és idéztem az eredeti szöveget is, de a Fehér Tivadar által készített LXX fordítás is sokat segített.

A magyar szentírás fordítások közül a Káldi-Neovulgáta fordítást használtam, amit a Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat adott ki. Nagyrészt ebből a fordításból hozom a szentírási idézeteket. Amikor a LXX szövegére alapozok az külön meg van jelölve a szövegben. Mivel a GLAE szövegét, az eredeti mellett, főleg angol nyelven tanulmányoztam, ezért szükségem volt egy angol nyelvű szövegverziójára is a Teremtés könyvének a jobb átláthatóság és a könnyebb összevetetőség érdekében. Az angol fordítások közül a New

Revised Standard Version-t (NRSV) használtam, amelyet az Egyházak Világtanácsa adott ki 1989-ben.

A kutatás módszerének alapja az intertextuális megközelítés. Az intertextualitás, vagyis szövegköziség lényege, hogy a szerző egy már meglévő műből kiragad részleteket, gondolatokat, motívumokat és azokat elhelyezi saját írásában, saját kontextusában. A korábbi szöveget a szerző van, hogy szó szerint idézi, parafrázálja, vagy pusztán csak egyértelmű utalásokat tesz rá. Jelen esetben is gyakran előfordul, hogy a GLAE ugyanazokat a megfogalmazásokat, szófordulatokat használja, mint a LXX, tehát egyértelmű, hogy a GLAE szerzője a LXX-t vette alapul és azt gondolta tovább. Ezáltal vagy azt szerette volna elérni a szerző, hogy saját mondanivalójának hitelességét megerősítse, vagy pedig azt, hogy az eredeti szöveg mondanivalóján korrigáljon, azt továbbgondolja. Ebben a dolgozatban főként az utóbbi indok fedezhető fel. A GLAE-nek nem célja magyarázni, interpretálni a Teremtés könyvének szövegét, hanem inkább kiaknázza a benne rejlő lehetőségeket, és ezekre épít a továbbiakban.²

Az intertextualitás elve alapján minden szöveg egy másik szöveget vesz alapul, arra épít. Az elsődleges szöveget, amire alapoz az új írás, pretextusnak nevezzük. Utóbbi pedig az intertextus. Intertextualitást már az Ószövetség könyveiben is megfigyelhetünk. A teremtéstörténetet és a bűnbeesés történetét többek közt a Sir 17,1-8-ban lelhetjük fel ismét, ahol kissé átértelmezve, tömörítve olvashatjuk azt. A legnagyobb különbség a pretextushoz képest a jó és a rossz tudása, hiszen itt ez isteni ajándékként van bemutatva, ellentétben a teremtéstörténettel, ahol ez a bűnbeesés velejárója.³

Célunk tehát az, hogy elsősorban a két szöveg – a második teremtéselbeszélés és a GLAE – közötti összefüggéseket, kapcsolatokat felkutassuk és azokat elemezzük. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy a két szöveg közötti átjárhatóságra fektetjük a hangsúlyt. Másodsorban, az egyes fordítások közötti eltéréseket sem hagyjuk figyelmen kívül, azokat is megemlítjük azokban az esetekben, amikor jelentős az eltérés a különböző szövegvariánsok között. Az alkalmazott módszer pedig a szövegek összevetése. Ezáltal be lehet azonosítani azt, hogy a GLAE szerzője hogyan használja a Teremtés könyvének szövegét, mikor idézi, milyen céllal és miként módosítja a pretextust.

A dolgozat felépítése a következő: először a második teremtéstörténetet vizsgáljuk meg, tárgyaljuk keletkezésének idejét, körülményeit, a mű jelentőségét, szükségességét,

² Johannes TROMP: *Literary and Exegetical Issues in the Story of Adam's Death and Burial (GLAE 31-42)* in: L. Van Rompay – J. Frishman (szerk): *The Book of Genesis in Jewish and Oriental Christian Interpretation, Traditio exegetica graeca 5*, Leuven 1997, 25.

³ ZAMFIR: *Ószövetségi exegézis*, Kolozsvár 2008, 21-22.

röviden a történetet magát némi exegetikai kiegészítéssel megfűszerezve, a végén pedig az asszony alakját és azt, hogyan került kapcsolatba a rosszal, gonosszal, bűnnel. Ezt követően, a második fejezetben tárgyaljuk az *Ádám és Éva élete* című apokrif keletkezéstörténetét, kéziratváltozatait és a tartalmát. Mindezek után a dolgozat fő részében összevetjük egymással a két írást, kiemelve a jelentősebb hasonlóságokat, fontosabb különbségeket. Ebben az utolsó részben megvizsgáljuk a megkísértés epizódját, a kísértőnek az alakját, illetve a bűn következményeit. A záró részben pedig végig szemléljük mindazokat a részeket, melyekben Éva van hibáztatva a rossz világba jöttéért.

1. A második teremtéstörténet

1.1. A Ter 1–4 felépítése

A jelen dolgozat a bibliai őstörténet (Ter 1,1–11,26) egyik részletével foglalkozik, hangsúlyt fektetve főleg a 3. fejezetre. Az első három fejezet a Pentateuchus előszavának is tekinthető.⁴ A Ter 1–11 pedig „egyetlen történet, egy szokatlan hosszú »filozófiai« és »teológiai« magyarázata az emberi fajnak”.⁵

A Teremtés könyve lényegében diptichonok sorozataként is olvasható. Az egyik ilyen diptichon a teremtés két elbeszélése (Ter 1,1–2,24), a másik a bűn köré épül: bűnbeesés és testvérgyilkosság (Ter 2,25–4,16). A diptichonos szerkezet azonban nem zár ki egyéb felosztásokat. Brodie a Teremtés könyvét az emberi testhez hasonlítja, ahol több szinten feloszthatók a szervek, szerkezetek, de ezek időnként fedik is egymást.⁶

Ez a diptichonos szerkezet egyes helyeken látszik, hogy az utólagos redakciónak köszönhető. Aki a könyv szerkesztését végezte, a rendelkezésére álló anyagokat oly módon találtatta és alakította, hogy ezt a szerkezetet kialakítsa és megőrizze. Feltehetjük a kérdést, hogy a szerző miért választotta pont ezt a szerkezetet, és miért nem döntött lineáris gondolatvezetés mellett. Ahhoz, hogy ezt a kérdést megválaszoljuk, először is azt kell figyelembe vegyük, hogy kezdetben a Teremtés könyve nem volt fejezetekre osztva, kellett neki egy struktúra, egy rendszer, ami alapján fel legyenek vonultatva az események. Emellett a héber költészet is ihlethette a könyv íróját, hiszen ott is elterjedtek az ilyen összefüggések, párhuzamvonások.⁷

A két teremtéstörténet közt jelentős eltérésekre lehetünk figyelmesek. A kettő viszont szépen kiegészíti egymást, így a feszültség a szövegek közt háttérbe szorul.⁸ Azzal a példával is leírhatjuk ezt az eltérést a két teremtéselbeszélés közt, mint amikor egy film nézésekor, forgatásakor két kameraállást váltogatnak – mindkettő ugyanazt a jelenetet közvetíti, csak más szemszögből.⁹ A jahvista elbeszélés, ami jelen dolgozat középpontjában áll, részletesebben tárgyalja az első emberek életét, elmeséli azt, hogy alapvetően az ember jónak

⁴ Xavier LÉON-DUFOUR – Michel JOIN-LAMBERT: *Ádám*, in Xavier LÉON-DUFOUR (szerk.): *Biblikus Teológiai Szótár*, Budapest, 2009, 7.

⁵ Richard J. CLIFFORD, S.J. – Roland E. MURPHY, O. Carm: *Teremtés könyve* in: *Jeromos Bibliakommentár I., Az Ószövetség könyveinek magyarázata*, Budapest 2003, 50.

⁶ Thomas L. BRODIE: *Genesis as Dialogue: Genesis' Twenty-six Diptychs as a Key to Narrative Unity and Meaning* in: A. Wénin (szerk): *Studies in the Book of Genesis. Literature, Redaction and History*, Leuven, 2001, 297-299.

⁷ Brodie, 309-310.

⁸ Brodie, 299-301.

⁹ Brodie, 313.

lett teremtve, de vétkezett, és ez a véték maga után vont a szenvedést, betegségeket, halált. A papi elbeszélés a hangsúlyt az istenképiségre fekteti inkább, a rossz eredetét a világban nem boncolgatja, nem keresi erre a kérdésre a választ.¹⁰ Az első teremtéstörténet ugyanakkor kitér a föld, égbolt, vizek, növények, állatok megteremtésére. A második teremtéstörténet ezzel szemben sokkal szűkszavúbb ezekben a témákban. Nincs a természet és az állatok megteremtésére hangsúly fektetve, hanem antropocentrikus, azaz emberközpontú ez a történet.¹¹

A dolgozatban a Ter 2,4b-3,24 részlet áll a középpontban: itt történik meg az első emberpár megalkotása (először az ember, majd a társa, az asszony), a bűnbeesés mozzanata, és a Paradicsomból való kiűzetése. A szóban forgó elbeszélés hét részre osztható, ezek pedig kiasztikus szerkezetbe rendeződnek.¹²

1. Isten megalkotja az embert és a Paradicsomba helyezi (2,4b-17)

2. Isten megalkotja az asszonyt (2,18-25)

3. Az asszony és a kígyó párbeszéde (3,1-5)

4. Jó és rossz tudásának fájáról való evés (3,6-8)

3'. Isten és emberpár párbeszéde (3,9-13)

2'. Isten kimondja az ítéletet (3,14-21)

1'. Isten kiűzi az első emberpárt a Paradicsomból (3,22-24)

Ezt a szerkezetet, felosztást megnézve az tűnik szembe, hogy a középpontban a bűn elkövetése, Isten parancsának megszegése áll.¹³

A bűnbeesés történet maga (Ter 3,1-24) felosztható 4 részre¹⁴. Ezek a következők:

1. A kísértés és bűnbeesés – helyszín: Édenkert (1-7 vv.)

2. A számonkérés mozzanata (8-13 vv.)

3. A büntetés kiróvása (14-19 vv.)

4. Az ember léte az Édenkerten kívül (20-24 vv.)

¹⁰ LÉON-DUFOUR – JOIN-LAMBERT, 8.

¹¹ John E. HARTLEY: *New International Biblical Commentary. Genesis*, Peabody 2008, 58; ZAMFIR: *Ószövetségi exegézis*, 52.

¹² HARTLEY, 58.

¹³ HARTLEY, 58 nyomán.

¹⁴ BENYIK György: *Ószövetségi egzegézis I. A teremtés és A kivonulás könyve*, Szeged 1990, 17 nyomán.

A 2. és 3. részek együtt is vehetőek, hiszen a számonkérés és a büntetés kiszabása szorosan összekapcsolódik.¹⁵ A helyszín szempontjából két részre tagolható a történet. A bűnbeesés maga majd ennek a következménye az Édenkertben zajlik le, majd ezt követi egy igencsak rövid részlet, mely az Édenkerten kívüli életét írja le az első emberpárnak. Lényegében ez az egyik olyan szakasz, amit kibővíti a GLAE, hiszen az teljes egészében a Földön játszódik, az édenkerti részletek pusztán csak visszaemlékezések.

A két legelső bűn (a tiltott gyümölcs elfogyasztása és a testvérgyilkosság) történetének esetében is felfedezhető a diptichonos szerkezet, mint ahogyan arról az előbbiekben szó volt. A két történet között sok a párhuzam, erre több kutató is rávilágított, többen is foglalkoztak ezzel a témával. Mindkét történetben megtörténik a bűn elkövetése, majd következik az ügynek a felgöngyölítése, büntetés kiróvása. Westermann szerint a különbség a kapcsolatokban áll, amelyek a bűn középpontjába kerültek: az első történet esetében, a bűnbeeséskor a férfi és nő kapcsolata áll a középpontban, és a nőnek az alárendeltsége a történetek következménye.¹⁶ Isten tehát kezdetben egyenlő társnak teremtette a nőt, de a bűn következményeként a viszony férfi és nő között átalakul: a nő alárendeltsége tehát a bűn miatt következik be, nem volt ez Isten eredeti tervének része.¹⁷

A második bűn történetének esetén testvéri kapcsolatról van szó, ahol Káin irigységből gyilkolja meg Ábelt. Az első emberpár „vitája” (Ter 3,11-12) a későbbiekben, gyerekeik esetében olyannyira elfajul, hogy egyikük halálához vezet.¹⁸

1.2. Keletkezés, keltezés

A második teremtéstörténet a jahvista hagyomány része. A jahvista hagyományra jellemző az emberközpontúság, ahogyan ez a második teremtéstörténetben is megfigyelhető.¹⁹ Valószínűleg korábban keletkezett, mint az első teremtéstörténet.²⁰ Nagyjából Kr.e. a VIII. századra szokták datálni, hiszen azelőtt nem igazán voltak írástudó emberek.

Egyik fő ihletforrása a mezopotámiai írásokban rejlik, sokat merít onnan a szerző motívumokat, gondolatokat. Akkoriban a világ kezdetének leírására kozmogóniákat írtak.

¹⁵ ZAMFIR: *Ószövetségi exegézis*, 61.

¹⁶ Dominic RUDMAN: *A Little Knowledge is a Dangerous Thing: Crossing Forbidden Boundaries in Gen 3–4* in: A. Wénin (szerk): *Studies in the Book of Genesis. Literature, Redaction and History*, Leuven, 2001, 461.

¹⁷ CLIFFORD – MURPHY, 55; Phyllis TRIBLE: *God and the Rhetoric of Sexuality*, Minneapolis 2014, 126-128.

¹⁸ RUDMAN, 461.

¹⁹ ZAMFIR: *Ószövetségi exegézis*, 34.

²⁰ BENYIK, 13.

Ilyen nem szentírási, de hasonló témát feldolgozó írások a babiloni *Gilgames eposz*, vagy az akkád *Enuma Elis mítosz*.²¹ Az *Enuma Elis* inkább az első teremtéstörténettel hozható párhuzamba. A *Gilgames* pedig a második teremtéstörténettel hordoz feltűnően sok közös vonást.

A *Gilgamesben* a sumér szerelem istennője formálja meg agyagból az embert, Enkidut. Gilgames pedig egy papnőt küld az emberhez, aki beavatja őt a szerelem rejtelmeibe. Ezáltal Enkidu élete gyökeres fordulatot vesz. Itt is megjelenik a mezítelenség elfedésének a motívuma, a halhatatlanság gondolata, a kígyó, aki az ember halhatatlanságának útjába áll. Enkidu pedig halálakor az asszonyt szidja, hiszen ő volt az, aki kenyeret és bort adott neki, felruházta, és ezáltal egy új világba vezette be.²² Miután Enkidu meghalt, Gilgames az élet füve után indul, mely halhatatlanságot jelentene, és meg is szerzi azt szerencsésen. A visszafele vezető úton azonban, míg ő fürdik, a halhatatlanság fűvét a parton hagyja, a kígyó megfosztja őt ettől a kincstől. A kígyónak itt viszont nincs túl nagy jelentősége, hanem inkább az emberi esendőség, és eleve mulandó természete az, ami miatt a halhatatlanság nem valósul meg Gilgames számára.²³

Mindenképp szem előtt kell tartani, hogy a második teremtéstörténet nem történeti elbeszélés, hanem a műfaja etiológikus elbeszélés. Ez azt jelenti, hogy az okokat keresi: olyan kérdésekre próbál választ adni, mint például miért van rossz a világban, ha Isten jó, tehát a teodícea kérdését boncolgatja. Emellett terítékre kerülnek olyan témák, mint a férfi és nő viszonya, és a különböző betegségek, a szenvedés, a halál eredete.²⁴ Ezen mű célja tehát nem egy természettudományos magyarázat szolgáltatása a világ kezdetére, sem egy történelmi elbeszélés alkotása az ember származásáról, hanem sokkal inkább egy filozófiai eszmefuttatás rejlik a mitikus képek mögött.

Az ember és az asszony egyenlő félként jelenik meg a teremtéskor. Kettejük kapcsolatát a harmónia jellemzi.²⁵ Alárendeltségi viszonyról itt még nem beszélhetünk. Alexandriai Philo értelmezése szerint azonban van egy második, allegorikus értelmezés is, miszerint a férfi az értelmet (észt) testesíti meg, míg az asszony az érzelmeket (QG 1.25).²⁶ Az allegorikus értelmezésnél maradva azt is ki kell emelnünk, hogy az első emberpárról nem gondolkodhatunk úgy, mint történeti alakokról, hiszen, mint azt a fejezet elején leszögeztük, ez egy etiológikus elbeszélés, nem pedig történelmi írás. Idővel azonban úgy épült be a

²¹ CLIFFORD – MURPHY, 54; BENYIK, 12; ZAMFIR: *Ószövetségi exegézis*, 34.

²² BENYIK, 16; ZAMFIR Korinna: *Men and Women in the Household of God*, 255.

²³ ZAMFIR: *Ószövetségi exegézis*, 60.

²⁴ ZAMFIR: *Ószövetségi exegézis*, 40.

²⁵ ZAMFIR: *Ószövetségi exegézis*, 51.

²⁶ ZAMFIR: *Men and Women in the Household of God*, 242.

köztudatba, mintha egy történeti elbeszélés lenne, Éváról és Ádámról pedig úgy beszélnek sokan mind a mai napig, mintha ők történeti alakok lettek volna, és ténylegesen az egész emberiség ettől az első emberpártól származna. Ez több szempontból is problematikus és szembemegy a tudomány mai nézeteivel. Egykoron viszont a teremtéstörténet (újra)értelmezésének folyamata során a zsidó és keresztény exegéták így értelmezték ezt a történetet – tévesen.

1.3. A második teremtéstörténet röviden

A második teremtéstörténet egy merizmussal kezd: „Azon a napon, amelyen az Úr Isten megalkotta az eget és a földet” (Ter 2,4b); az ég és a föld ugyanis az egész világmindenségre utal.²⁷ Ezután a föld pusztaságának a képe az, ami legelőre feltárul előttünk, majd Isten esőt hullat a földre, majd megformálja elsőként az embert²⁸, akinek törékeny, halandó²⁹ mivolta már most adott, és ezt követően a többi élőlényt. Az ember és az állatok között kapcsolat van, mindkettő „élőlény” נֶפֶשׁ חַיָּה (*nepeš hayyā^h*). Az ember akkor vált a törékeny, agyagból megformált emberből „élőlényvé” amikor Isten az „arcába”³⁰/„orrába” fújta az élet leheletét (*nešāmā^h*).³¹ A fordításokat megvizsgálva azt látjuk, hogy a magyar megőrizte ugyanazt a fogalmat: élőlénynek mondja az embert is az állatokat is. Az angolban azonban van egy árnyalatnyi eltérés, hiszen az embert, miután Isten az élet leheletét arcába fújta úgy nevezi, hogy „*living being*”, míg az állatok az angol fordításban „*living creature*” címszó alatt vannak emlegetve.

Az ember ebben a történetben a középpontban van, érte történik a teremtés többi aktusa. Egyedül a jó és a rossz tudásának fájától van eltiltva, minden mást Isten az embernek adott, hogy őrizze, védje, uralja.³² Eszerint az élet fájának gyümölcsét is élvezhette az ember, ami által életének örök volta garantált volt.³³ Más gondolkodók úgy tartották, hogy az ember eleve örök életre volt teremtve, és a bűn következménye volt a halál, az élet végessége (Bölcs 2,23).³⁴

²⁷ ZAMFIR: *Ószövetségi exegézis*, 52.

²⁸ Az embert a héber az *'ādhām* szóval jelöli, ami egy szójáték az *'ādāmā^h* (jelentése: föld) szóval, nem pedig személynév, mint ahogyan azt megszoktuk. Emiatt végig „az emberként” emlegetem Ádámot ebben a részben.

²⁹ Nem igaz tehát az az elgondolás, miszerint az ember halhatatlannak lett teremtve, majd a bűnbeesés során vált halandóvá.

³⁰ *Septuaginta Genesis I.* (ford. Fehér Tivadar), Szabadka 2015, 22.

³¹ HARTLEY, 62; ZAMFIR: *Ószövetségi exegézis*, 52.

³² CLIFFORD – MURPHY, 54 ZAMFIR: *Ószövetségi exegézis*, 55.

³³ HARTLEY, 60.

³⁴ CLIFFORD – MURPHY, 55.

A jó és a rossz tudásának fája lényegében az egész, ember által addig nem birtokolt tudásra vonatkozik, ugyanis a jó és a rossz egy merizmus.³⁵ Itt pedig nem csak az intellektuális tudásra kell gondoljunk, hanem a gyakorlati tudásra, sőt ez a tudás kiterjed a tapasztalatra is a héber gondolkodás szerint.³⁶ Ez a mindentudás Istenre jellemző egyedül. Ő megmondta az embernek mi válik hasznára, mi a jó számára és mi az, ami rossz és a halált vonja maga után. Azáltal, hogy az ember a későbbiekben fogyaszt a jó és rossz tudás fájának gyümölcséből, a kezébe veszi az irányítást, ezentúl ő dönti el, hogy mi számára a jó és mi a rossz.³⁷

Mivel az ember nem talál magának társat, ezért Isten megteremti, „megépíti”³⁸ az ember oldalbordájából az asszonyt. Természetesen, mint ahogyan a történet többi részét is, ezt az epizódot szintén metaforikusan kell értelmeznünk. A „borda” שֶׁלָא (šēlā) jelenthet egyben oldalt is, vagy építményekben a tartószerkezetet. Jelen esetben azonban, a metaforikus értelmezés alapján arra kell gondolnunk, hogy a borda az, ami az ember szívét védi és körülöleli, tehát ez van a legközelebb az ember központjához, értelméhez³⁹. A lényeg a kettejük közti szoros kapcsolaton van, a kettejük egységén.⁴⁰ Ahogy azt a férfi is mondja, hogy az asszony „csontja és húsa” az embernek, tehát méltó társa.⁴¹ A „társ” kifejezés nem utal a köztük levő kapcsolati viszonyra: az alá-, fölérendeltség ebből a kifejezésből nem olvasható ki.⁴²

Az asszony teremtésénél (Ter 2,21–24) ismételten egy szójátékkal találkozhatunk. Itt már nem az *'ādhām* kifejezés jelenik meg, ami egyik nemre sem utal, hanem általánosan jelenti az embert, ehelyett itt új fogalmak jönnek be: férfi és nő. A görög és a magyar fordítások során egyaránt elvész az itt felfedezhető szójáték. Az ember–asszony kifejezés ugyanis, az angol *man–woman* szópárhoz hasonlóan a héberben is igen hasonlít egymáshoz: *'iš – 'iššā^h*.⁴³ Fontos tehát, hogy Ádám nem nevezi el az asszonyt, a névadás ugyanis a birtoklás egyik jele lenne. Az *iššā^h* csak egy beazonosítás. „»Legyen a neve feleség (*iššā^h*), mert a férfitől (*'iš*) vétetett!«” (Ter 2,23c) Kiemelendő, hogy az asszony teremtése három vers, míg az ember megteremtése pusztán egyetlen versben van tárgyalva. Az, hogy a

³⁵ ZAMFIR: *Ószövetségi exegézis*, 56.

³⁶ CLIFFORD – MURPHY, 54.

³⁷ ZAMFIR: *Ószövetségi exegézis*, 64.

³⁸ A héberben, és a LXX-ban is ez az ige szerepel: Isten a bordát „asszonnyá építette”. (FEHÉR – LXX, 23.)

³⁹ A zsidó hagyomány szerint a szív jelképezte az értelmet, a gondolatokat.

⁴⁰ ZAMFIR: *Ószövetségi exegézis*, 58.

⁴¹ RÓZSA Huba: *Bevezetés az Ószövetség könyveibe*, Budapest, 2016, 174-175; BENYIK, 13.

⁴² HARTLEY, 61; BENYIK, 13; ZAMFIR: *Ószövetségi exegézis*, 56.

⁴³ CLIFFORD – MURPHY, 55; BENYIK, 13.

teremtésaktus végén alkotja meg Isten az asszonyt, megint csak a jelentőségét emeli ki.⁴⁴ Ezek után a második fejezet azzal zárul, hogy: „Az ember és a felesége mezítelenek voltak mindketten, de nem szégyellték magukat.” (Ter 2,25). Ez a részlet inkább már a következő mozzanathoz kapcsolódik, nem a teremtés aktusához. Rámutat az ember és felesége közti harmóniára, mely a bűnbeesés következtében meg fog bomlani.⁴⁵

Ezután következik a bűnbeesés története: a kígyó rászedi az asszonyt, elhiteti vele, hogy ha esznek a tiltott fáról, olyanok lesznek, mint Isten. Az asszony és az ember erre a buzdításra elfogyasztják a tiltott gyümölcsöt. Azt, hogy konkrétan milyen gyümölcsöt teremtett a jó és rossz tudásának fája, nem tudjuk, a szentírási szövegek erre utalást nem tesznek. A Jeromos Bibliakommentárban Clifford tiltott gyümölcstről ír, de a magyar fordításban viszont már alma szerepel,⁴⁶ és sok művészeti alkotáson (festmény, freskó) is almafát tüntetnek fel. Ez egy szójáték miatt alakulhatott így, hiszen a latin *malus* kifejezés egyszerre jelenti a rosszat és az almafát, valószínű tehát, hogy a szöveg latinra való fordításakor lett félreértelmezve.⁴⁷ Van egy másik feltevés is, miszerint a jó és rossz tudásának fája egy fügefafa volt. Ezt állítja a GLAE is. A fügefafa a Szentírásban is megjelenik a bűnbeesés történetében, hiszen fügefalevelekből készítenek maguknak ruházatot, amint felismerték mezítelenségüket. A GLAE pedig a ruházat készítésekor úgy beszél a fügefáról, mint a fa, amely a tiltott gyümölcsöt is hordozta (GLAE 20,5).

A kígyó ígérete azonban nem teljesül, pusztán mezítelenségükre, gyengeségükre, védtelenségükre⁴⁸ döbbennek rá. Ez a védtelenség, kiszolgáltatottság abból is adódik, hogy a jó és rossz tudás fájának gyümölcse elfogyasztása után az ember maga kell döntéseket hozzon, már nem Isten az, aki megmondja mi a jó és mi a rossz a számára. Szembeszegül ezáltal Isten és ember akarata, ez pedig az embernek egy bizonytalanságot, nyugtalanságot okozhat.⁴⁹ Isten megbünteti őket tettükért, és kiűzetnek a kertből, melyet ajándékba kaptak, így távol kerülnek Istentől és az élet fájától is.⁵⁰

Mielőtt elhagynák a kertet még pár esemény történik, nem zárul le a történet a büntetések kiosztásával. A férfi nevet ad feleségének: Évának, vagyis „az élők anyjának” fogják hívni ezután. A név eredete valószínű a héber *ḥayyāh*^h szóra vezethető vissza.⁵¹ A

⁴⁴ HARTLEY, 62-63.

⁴⁵ ZAMFIR: *Ószövetségi exegézis*, 59.

⁴⁶ CLIFFORD – MURPHY, 55.

⁴⁷ ZAMFIR: *Ószövetségi exegézis*, 64.

⁴⁸ BENYIK, 18.

⁴⁹ ZAMFIR: *Ószövetségi exegézis*, 64.

⁵⁰ RÓZSA, 175.

⁵¹ ZAMFIR: *Ószövetségi exegézis*, 68.

LXX-ban a *Zoē* (Zoé) név szerepel. Ezzel a névadási mozzanattal már jelképesen a viszonyok is megváltoznak kettejük közt, hiszen, ahogyan arról szó volt az előbbiekben, a névadás egyben birtoklást is jelent. Azáltal, hogy a férfi elnevezte az asszonyt kialakult az alá-fölé rendeltségi viszony. Isten ezután pedig bőrköntösöket készít nekik, és felruhazza őket. Ez a kiengesztelődés jeleként is értelmezhető.⁵²

1.4. Az asszony, mint a rossz forrása

A Héber Bibliában nagyon sok utalást nem találunk Évára, a Teremtés könyvét leszámítva.⁵³ A Szentírásban legelőször a Sir 25,33-ban merül fel az, hogy az asszony a hibás az ember halála miatt: „*Asszonytól jött a bűnnek kezdete, és miatta halunk meg mindnyájan.*” A Bölcs 2,24 szerint pedig az ördög:

„*Isten ugyanis halhatatlannak teremtette az embert,
és saját hasonlóságára és képére alkotta,
a halál pedig a sátán irigységéből jött a világba,
és követik őt azok, akik az ő oldalán vannak.*”

Ez utóbbi részlet teremti meg az összefüggést, tesz egyenlőséget az ördög és a kígyó között. Ez a Teremtés könyvében még nem egyértelmű.⁵⁴ A második teremtéstörténetben a kígyó pusztán egyike Isten teremtményeinek, különlegessége a ravaszsága. A jahvista szerző teljesen mítosztalanítja a kígyót, aki más művekben istenségként jelenik meg, és a termékenység szimbóluma is gyakran a kígyó.⁵⁵

Amint azt a bevezetőben is említettem, a Pandora mítosz jelentős szerepet játszott a nők megítélésében. A Ter 2–3 és a Pandora mítosz közt szép számban található párhuzamot. Éva és Pandora gyakran egy lapra voltak téve, erre már Tertullianusnál és Origenésznél is találunk utalást.⁵⁶ Pandora szintén az elsőként megalkotott nő. Ez egy közös vonása Évával. Zeus azután alkotta meg Pandorát, miután az emberek ellen gerjedt haragja.⁵⁷ Tehát az egyik különbség Éva és Pandora közt az, hogy Pandora valószínűleg eleve az ember büntetésére lett megalkotva; Éva azonban mint segítőtárs lett teremtve. Ez visszaköszön Tóbiás könyvében is, amikor Tóbiás és Sára a nászéjszakájukon imádkoznak

⁵² CLIFFORD – MURPHY, 56.

⁵³ Vita Daphna ARBEL: *Traditions of Eve in Antiquity: The Greek Life of Adam and Eve in: Forming Femininity in Antiquity. Eve, Gender, and Ideologies in the Greek Life of Adam and Eve*, Oxford 2012, 3.

⁵⁴ LÉON-DUFOUR – JOIN-LAMBERT, 7.

⁵⁵ ZAMFIR: *Ószövetségi exegézis*, 61-62.

⁵⁶ ZAMFIR: *Men and Women in the Household of God*, 256.

⁵⁷ ZAMFIR: *Men and Women in the Household of God*, 253.

Istenhez e szavakkal: „*Te alkottad Ádámot és segítőtársul adtad neki Évát, és kettőjüktől származik az emberi nem. Azt mondtad, nem jó az embernek egyedül lenni: Alkossunk neki hozzá hasonló segítőtársat.*” (Tób 8,6) Ugyanezt a gondolatot támasztja alá Alexandriai Philo is, aki a *Questions and Answers on Genesis* című művében kiemeli a házasság szépségét, azt, hogy a férj és a feleség hogyan egészítik ki egymást és hogy alapjáraton a nő jónak volt teremtve.

Éva és Pandora közti hasonlóságokhoz továbbá a rossz világba hozatalát lehet felsorolni. Éva azáltal, hogy hallgatott a kígyóra és elfogyasztotta a gyümölcsöt, ugyanúgy elrontotta a kezdeti, idilli állapotot, amiben az első emberpár élte mindennapjait a Paradicsomban, mint Pandora azáltal, hogy kinyitotta a szelencéjét/korsóját. Igaz, hogy ellenérvként lehetne felhozni ehhez a gondolathoz azt a szentírási verssort, amelyben Ádám van összefüggésbe hozva a bűn és a halál világba jöttével és párhuzamba állítva Jézus Krisztussal.⁵⁸ A Rómaiakhoz írt levélben ugyanis Pál a következőket írja:

„*Egy ember által jött a bűn ebbe a világba, a bűn által pedig a halál, s így a halál átment minden emberre, mert mindenki vétkezett. Bűn ugyanis volt a világon a törvény előtt is, de a bűnt nem számítják be, ha nincs törvény. A halál mégis uralkodott Ádámtól Mózesig azokon is, akik nem vétkeztek hasonló törvénszegéssel, mint Ádám, aki előképe az Eljövendőnek.*” (Róm 5,12-14)

A következőkben, néhány gondolat erejéig, a páli levelek nézőpontját fogjuk megvizsgálni, hiszen több utalást is találunk a szakirodalomban arra, hogy a GLAE és Szent Pál írásai közt összefüggések fedezhetők fel. Az Újszövetségben, a páli korpuszban és a pasztorális levelekben (trito-páli levelekben) is felmerül még néhányszor az első emberpár bűnbeesése. A Korintusiaknak írt második levél is megemlíti Éva vétkét⁵⁹: „*...amint a kígyó félrevezette Évát álnokságával...*” (2Kor 11,3) de alapjáraton nem mondható a levél miszoginistának. Itt a hangsúly inkább a szüzi életen van, ha a kontextust is megvizsgáljuk részletesebben.

A Korintusiaknak írt első levél a férfi és nő viszonyát fejtegeti, illetve kiemeli a férfi elsőbbségét, a teremtés sorrendjéből kiindulva. Pál szerint az asszony hordozza magán „az

⁵⁸ Johannes TROMP: *The Story of our Lives: The qz-Text of the Life of Adam and Eve, the Apostle Paul, and the Jewish-Christian Oral Tradition concerning Adam and Eve* in: *New Testament Studies*, Volume 50/2 (2004), 213.

⁵⁹ A párhuzam itt azért érdekes, mert Pál a korintusi közösséget egy szűzhöz hasonlítja, akit eljegyez Krisztusnak, viszont fél attól, hogy bűnbe esnek, mint ahogy Éva is bűnbe esett. Ez egy újabb utalás lehet arra, hogy a Sátán és Éva közti kapcsolat intim kapcsolatot is magába foglalt. Erről a későbbiek folyamán még említést teszünk. Lásd: COUSLAND, J. R. C.: *Adam and Eve: Did Satan Sleep with Eve in the Greek and Latin Lives of Adam and Eve?* in: *The Journal of Theological Studies*, NS, 71/1 (2020), 140.

alárendeltség jelét”, azonban a kettejük közötti harmóniára, kettejük összetartozására, egymásrautaltságára is felhívja az olvasó figyelmét az alábbi részletben. Az 1Kor 11,3-ban a fej kifejezést, görögül *kephalē*, nem szó szerint kell értelmezni, hanem metaforikusan.⁶⁰ A kifejezés nem feltétlenül felsőbbrendűsége utal, hanem inkább forrást jelöl.⁶¹ Ezért ezt a verset nem biztos, hogy egyértelműen a nő férfinek való alárendeltségét legitimizáló bibliai szövegrésznek kellene vegyük, mert nem lehetünk meggyőződve afelől, hogy ez az elsődleges jelentés, melyet Pál közvetíteni akart. A 11. versnek az értelmezése tisztázatlan.⁶² Valószínű azonban, hogy itt is a fordítás pontatlanságáról beszélhetünk, hisz az *exousián echein* inkább azt jelöli, hogy hatalommal rendelkezik, tehát pont az alárendeltség ellentétén van a hangsúly: „a nő női mivoltát vállalva hatalommal, tekintéllyel rendelkezik.”⁶³

„³Szeretném azonban, ha tudnátok, hogy minden férfinek feje Krisztus, az asszonynak a feje a férfi, Krisztus feje pedig az Isten. [...] ⁷A férfinak nem kell befednie fejét, mert ő Isten képmása és dicsősége, az asszony azonban a férfi dicsősége. ⁸Mert nem a férfi van az asszonyból, hanem az asszony a férfiből; ⁹és nem a férfit teremtették az asszonyért, hanem az asszonyt a férfiert. ¹⁰Ezért az asszonynak viselnie kell a fején az alárendeltség jelét az angyalok miatt. ¹¹Igaz azonban, hogy az Úrban sem asszony nincs férfi nélkül, sem férfi asszony nélkül. ¹²Mert amint az asszony a férfiből lett, úgy a férfi is az asszony által születik – és minden Istentől.” (1Kor 11,3.7-12)

Az 1Tim 2,13-14 továbbviszi ezt a gondolatot, kihangsúlyozza Ádám elsőbbségét és Éva alárendeltségét, több érvet is felvonultatva: „*Mert Ádámot alkottatott először, Éva azután, és nem Ádámot szedték rá; az asszonyt azonban rászedték, és engedetlenségbe esett.*” A pasztorális levél szerzője elsősorban tehát a prioritás toposzával magyarázza, támasztja alá saját nézőpontját, ami a férfi-női kapcsolatokat illeti. Az asszony nem állt helyet a megpróbáltatásban, gyengének mutatkozott, ezért került alárendeltségi viszonyba a férfival szemben. Ez, ma már tudjuk, hogy erősen kisarkított értelmezése a második

⁶⁰ Pheme PERKINS: *First Corinthians*, Michigan 2012, 135-141.

⁶¹ ZAMFIR Korinna: *Az ószövetségi nőkép néhány vonása és hatástörténete* in: Bodó Márta (szerk.): *Nőnek (is) teremtette, Nők a társadalomban és az egyházban*, Csíkszereda 2006, 19.

⁶² PERKINS, 135-141.

⁶³ ZAMFIR: *Az ószövetségi nőkép*, 21.

teremtéstörténetnek és a bűnbeesés elbeszélésének, hiszen utóbbinál a férfi is mindvégig jelen volt az asszony mellett, tehát a bűn mindkettejüket egyforma módon terheli.⁶⁴

Összesítve a Timóteushoz írt első levél szerzője három okot is felsorol, amiért a nő alárendelt a férfinak: elsősorban az, hogy később lett teremtve, a fiatalabbat pedig az öregebb a bölcsőbb szárnyai alá veszi; másodsorban, amint előbb is említettük, az asszony nem állta ki a próbát, nem bizonyult erősnek a kísértésben, hanem elbukott; utolsó sorban pedig a Ter 3,16d legitimizálja a szerző elgondolását, hiszen Isten az első emberpárra kirótt büntetésben azt mondja Évának, hogy „*Vágyakozni fogsz a férfi után,/ és ő uralkodni fog rajtad!*”. Ez a három érv elegendő arra, hogy az 1Tim szerzője ezen gondolatsorával egyúttal az asszonyok társadalomban betöltött szerepét is szabályozza, ugyanis kijelenti, hogy „*Nem engedem, hogy az asszony tanítson, és a férfi fölé kerekedjék: maradjon csak csendben.*” (1Tim 2,12) Üdvözülése pedig egyedül a gyerekek szülésén és felnevelésén keresztül valósulhat meg.⁶⁵

⁶⁴ ZAMFIR Korinna: *Az első Timóteus-levél antropológiai fejtegetéseinek kulturális háttere és célja* in: Benyik György (szerk.): „Testben élünk”, Szegedi Nemzetközi Bibliikus Konferencia 2010. szeptember 9-11., Szeged, 2011, 266-273.

⁶⁵ ZAMFIR: *Men and Women in the Household of God*, 256; ZAMFIR: *Az első Timóteus-levél*, 275-277.

2. *Ádám és Éva élete*

2.1. Műfaj és cím

Ádám és Éva élete egy ószövetségi apokrif, mely a Teremtés könyvének 3–4. fejezetét írja le. A mű másik címe: *Mózes apokalipszise*.⁶⁶ Az apokrif célja elsősorban reményt adni az embereknek és vallani, hogy: a bűnök bocsánatot nyernek, van élet a bukás után és Isten irgalmas.⁶⁷ Ugyanakkor etiológikus elbeszélésként is értelmezhető, hiszen ez az írás is, hasonlóan a második teremtéstörténethez, próbál választ adni arra, hogy miért van rossz és szenvedés a világban, miért kell az embernek meghalnia.

Etimológiailag az apokrif szó görög eredetű (*apokryphos*), jelentése pedig: „rejtett”. Kezdetben ez a kifejezés pozitív töltettel bírt: csak a nép bölcsei tudták őket tanulmányozni, a nagy nyilvánosság előtt rejtve maradtak. A későbbi századokban, az apokrifek „tiltott könyvek” voltak, melyek az igaz hittől elrugaszkodtak. A IV. század végére, Jeromos korában már semlegessé vált az apokrif kifejezés, a negatív konnotáció lassan háttérbe szorult, és olyan műveket emlegettek apokrif név alatt, melyek a kánonon kívüliek. A katolikus egyház a mai napig ez utóbbi értelmezést tartotta meg, tehát apokrif iratok alatt azokat a műveket értjük, melyek ókori zsidó vagy keresztény eredetűek, biblikus témát dolgoznak fel és nem kerültek bele a kánonba, a Szentírás könyvei közé.⁶⁸

Ádám és Éva életéről több apokrif dokumentum is íródott. Ezek közül, hogy néhányat említsünk meg: Kis Genézis, Jubileumok könyve, Ádám élete, Ádám apokalipszise, Ádám Testamentuma, Apokrif Genézis (Holt-tengeri tekercsek egyike). Ezen művekről nem lesz részletesen szó jelen dolgozatban, bár a közöttük levő hasonlóságok, párhuzamok szintén egy érdekes témát jelentenek.

Ádám és Éva életét Lücke az eszkatológikus apokalipszisek közé sorolja, ám ez a besorolás nem állja meg a helyét. Tischendorf a művet inkább az *Ádám és Éva élete* címmel

⁶⁶ PUSKÁS Attila – PERENDY László (szerk.): *Istenképiség, átistenülés, emberi méltóság*. Teológiai tanulmányok - Varia theologica 10. Budapest, 2019, 51; KOCSIS Imre: *Bevezetés az Újszövetség könyveibe*, Szent István Kézikönyvek 18, Budapest 2019, 103; TROMP, Johannes: *The Life of Adam and Eve in Greek. A Critical Edition*, Leiden – Boston 2005, 7-12; Magdalena Díaz ARAUJO: *The Sins of the First Woman: Eve Traditions in Second Temple Literature with Special Regard to the Life of Adam and Eve* in: Eileen Schuller – Marie-Theres Wacker (szerk): *Early Jewish Writings*, Atlanta 2017, 96; Kristen E. KVAM – Linda S. SCHEARING – Valarie H. ZIEGLER: *Eve and Adam: Jewish, Christian, and Muslim Readings On Genesis and Gender*, Bloomington 1999, 60; Magdalena Díaz ARAUJO: *The Satan's Disguise: The Exoneration Of Eve In Thegreek Life Of Adam And Eve 17:1-2* in: *Judaïsme ancien/Ancient Judaism* 5 (2017), 162.

⁶⁷ John R. LEVISON: *The Prayers of Eve in the Greek Life of Adam and Eve* in: Ariel Feldman – Timothy J. Sandoval: *Petitioners, Penitents, and Poets*, Berlin 2020, 221.

⁶⁸ Raymond E. BORWN, S.S.: *Apokrifek* in: Jeromos Bibliakommentár III., Biblikus tanulmányok, Budapest 2003, 74.

illeti. Az apokalipszis szó hallatán szerinte olyan eszkatológikus dimenziót képzelünk a szövegbe, ami nem jellemző rá, ezért megtévesztő ez a megnevezés.⁶⁹ *Ádám és Éva élete* tehát nem tartozik az apokaliptikus irodalomhoz, sokkal inkább búcsúbeszédéről van szó, vagy ahogyan másképp szokták nevezni a műfajt: testamentum.⁷⁰

Fodor György szerint az *Ádám és Éva élete* című írás az „apokaliptika virágkorában” jött létre. Ebben az időszakban létrejött műfajok közt felsorolja elsősorban az apokalipszist, és emellett megemlíti az assumptiókat (mennybevételt leíró művek), jubileumokat, testamentumokat és biográfiákat. Tromp-pal ellentétben nem a testamentumokhoz sorolja *Ádám és Éva életét*, hanem biográfiai írásnak mondja.⁷¹ Anne Marie Sweet szintén a biográfiai írások közé sorolja a művet és amellett érvel, hogy az *Ádám és Éva életének* szerzője egy hagyományosabb vonalat követett, hiszen a gnosztikus irodalomban voltak hasonló írások, melyek a Teremtés könyvének „átdolgozásai”, ezektől azonban a szerző el akart határolódni. Ennek az írásnak az volt a célja, hogy a gnosztikus, illetve az apokaliptikus elemeket kiszűrje, megtisztítsa tőlük a történetet.⁷²

Amennyiben *Ádám és Éva élete* zsidó eredetű írás⁷³, a *haggada*⁷⁴, vagyis elbeszélő irodalomba is beillik a mű, hiszen a Teremtés könyvének első fejezeteinek történéseit bővíti és színezi ki, pontosabban az őszülők Paradicsom utáni életét és halálát beszéli el.⁷⁵ A Szentírásban ugyanis nem találunk részletes leírást az őszülők Paradicsomból való kiűztetése utáni életéről, ugyanúgy ahogy arról sem, miként reflektálnak az elkövetett vétkükre, miként próbálják, vagy egyáltalán próbálják-e Isten kegyeit ismét kivívni maguknak. Az apokrif ugyanakkor hű marad a Teremtés könyvéhez, a legtöbb motívumot onnan kölcsönzi, és azt

⁶⁹ TROMP: *The Life of Adam and Eve in Greek*, 3-4 (Constantin von TISCHENDORF: *Apocalypses apocryphae Mosis, Esdrae, Pauli, Iohannis: item Mariae dormitio, additis Evangeliorum et actuum Apocryphorum supplementis*, Lipsiae 1866, nyomán).

⁷⁰ Marinus DE JONGE – Johannes TROMP: *The Life of Adam and Eve and Related Literature*, Sheffield 1997, 45.

⁷¹ FODOR György: *Az apokaliptikus eszkatológia* in: Kránitz Mihály (szerk.): *Az atyák dicsérete. A 60 éves Vanyó László köszöntése*, Budapest 2002, 84.

⁷² DE JONGE – TROMP, 77.

⁷³ Ugyanis amellett is lehet érvelni, hogy szerzője keresztény volt. De az sem teljesen kizárt, hogy zsidó mű, amit a keresztény hagyomány átvett. Erről részletesen olvashatunk: TROMP: *Life of Adam and Eve and Related Literature*, 67-75-ben. Tudjuk azonban azt is, hogy főleg a kereszténység születésének első évtizedeiben, Kr.u. az első század első felében a határ kereszténység és zsidóság közt nem volt éles, hanem eléggé összemosódott. Ezért azt is mondhatnánk, hogy az *Ádám és Éva* szerzője zsidó-keresztény volt, aki már ismerte a krisztusi eseményeket, azok fényében írta művét, de tartotta a zsidó hagyományokat is. Legalább két ilyen eredetű kézirat biztosan született: a q és a z. Erről számol be Johannes Tromp *The Story of our Lives: The qz-Text of the Life of Adam and Eve, the Apostle Paul, and the Jewish-Christian Oral Tradition concerning Adam and Eve* című tanulmányában.

⁷⁴ KOCSIS, 115.

⁷⁵ KOCSIS, 103.

bővíti tovább.⁷⁶ A hasonló jelenségek során született műveket Vermes Géza, magyar származású oxfordi professzor „újraírt Bibliának” nevezte.⁷⁷ Johannes Tromp azonban cáfolja, hogy a GLAE ehhez a műfajhoz tartozna.⁷⁸

2.2. Keltezés és fordítások

A szöveg több görög és latin kéziratban is fennmaradt. Ezen kívül az első emberpárról szóló narratíva olvasható örmény, szláv, grúz, és kopt nyelven is.⁷⁹ Létezik arab fordítás is.⁸⁰ A szláv nyelvű kéziratból pedig orosz, ukrán és román⁸¹ fordítások is születtek.⁸²

A felsorolt kéziratok közül a kutatók mondhatni egyhangúan a görögöt, annak is a rövidebb formáját⁸³ tartják a legrégebbinek.⁸⁴ Vannak olyanok, akik amellet érvelnek, hogy kellett léteznie egy héber vagy arám eredeti szövegnek, amely alapján a görög szöveg, ami fennmaradt, megíródott.⁸⁵ Erre azonban nem alapozhatunk, hiszen semmi konkrét bizonyítékot nem találunk arra a görög szövegben, ami arra utalna, hogy ez egy fordítás, hiszen a nyelvi jellegzetességeket nézve sokkal valószínűbb az, hogy eredetileg is görögül íródott.⁸⁶ Természetesen, ez nem zárja ki azt, hogy háttérben nincs, addig még le nem írt, hanem szájhagyomány által terjedő, zsidó gyökerekkel rendelkező tradíció.⁸⁷

Csupán a görög kéziratokból Tromp huszonhatot ismert, amiből huszonhármat tanulmányozott is, kettőt nem talált meg, és az egyik, mely Iași-ban kellene legyen, elveszettnek van nyilvánítva. Ezen kéziratok datálása változó: a XI. századtól egészen a XVII. századig kiterjed.⁸⁸ Azonban az eredeti szöveg, a legrégebbi, sokkal korábbi kell, hogy legyen. Ennek a datálására teszünk kísérletet a továbbiakban, követve a kutatók érvelését.

Ádám és Éva életének legkorábbi verziójának, a görög műnek az időbeli besorolása az egyik legnehezebb feladat. De Jonge és Tromp több szempontot figyelembe véve próbálják

⁷⁶ Emanuela TIMOTIN: *Tradiția românească a apocrifului Viața lui Adam și a Evei. Prima traducere* in: *Limba română* 63 (2014), 13.

⁷⁷ Emil SCHÜRER: *The History of the Jewish People in the Age of Jesus Christ (175 B.C – A.D. 135) III.1*, Edinburgh, 1986, 308.

⁷⁸ TROMP: *Adam's Death and Burial*, 40.

⁷⁹ DE JONGE – TROMP, 7; TIMOTIN, 13, John R. LEVISON: *The Prayers of Eve*, 219.

⁸⁰ ARAUJO: *The sins of the first woman*, 97.

⁸¹ A bukaresti akadémiai könyvtárban megtekinthetők. A legrégebbi a ms.469.

⁸² Emil TURDEANU: *Apocryphes Slaves et Roumains De L'Ancien Testament*, Leiden 1981, 110-111; TIMOTIN, 13-16.

⁸³ Sharpe felosztása: egyesek hamarabb végetérnek, Ilyen például az R és M kézirat.

⁸⁴ DE JONGE – TROMP, 66-67.

⁸⁵ KOCSIS, 103

⁸⁶ DE JONGE – TROMP, 66-67.

⁸⁷ DE JONGE – TROMP, 74.

⁸⁸ TROMP: *The Life of Adam and Eve in Greek*, 17.

meghatározni a legvalószínűbb intervallumot. Először is be lehetne határolni a mű keletkezésének idejét abból kiindulva, hogy mikor idézték legelőször. A gond a címbeli sokszínűségből adódik, hiszen több, hasonló mű is létezett. A 380 körüli Apostoli Konstitúció VI 16, 1 említ olyan apokrifeket, melyek többek közt Mózesről, Hénokról vagy Ádámról szólnak. George Syncellus (810) egy *Ádám élete* című művet említ és beszél annak tartalmáról is. Ez azonban nem felel meg az általunk kutatott *Ádám és Éva élete* című szövegnek.

Egy másik módszer, mely segíthet beazonosítani a mű megírásának idejét, az az, hogy megnézzük, mikor használta fel egy másik szöveg ezt a szöveget először. Itt már több eredményre jutottak a kutatók, ugyanis több szöveget is be lehet azonosítani, mely párhuzamba állítható *Ádám és Éva életével*. Például az *Ádám apokalipszise* című írás, mely valamikor Kr.u. a II.-III. században íródott, nagy valószínűséggel korábbi, mint az általunk tanulmányozott szöveg. Figyelembe véve ezeket, a kutatók arra a következtetésre jutottak, hogy a leghelyesebb valamikor Kr.u. a II.-IV. századra datálni *Ádám és Éva életének* legkorábbi szövegvariánsát.⁸⁹

Más kutatók a művet a Kr.u. IV. századra datálják, úgy, hogy a mögötte levő hagyomány visszavezethető egészen a Kr.u. első két századig.⁹⁰ Fodor György műfaji besorolására hagyatkozva pedig azt mondhatjuk, hogy a szöveg története még régebbre nyúlik vissza, hiszen az „apokaliptika virágkora”, ahogyan ő nevezi, az intertestamentális kort jelenti, vagyis a Kr.e. II. század – Kr.u. I. század közötti időszakot.⁹¹ Nem ő az egyedüli, aki a Kr.u. első századra datálja a művet.⁹²

Pál teológiája és írásai, illetve a GLAE közt elég gyakran lehet párhuzamot felfedezni. Egyes kutatók éppen ezért feltételezték azt, hogy Pál esetleg ismerhette és használhatta a GLAE egyik kezdetleges formáját.⁹³ Viszont akár az is elképzelhető, hogy ez fordítva történt, és nem Pál volt az, aki írásaiban a GLAE szövegére alapozott, hanem a páli szövegek ismeretében született a GLAE.⁹⁴ A mű keletkezésének időpontját, ahogyan azt a dolgozat elején elmondtuk, nem tudjuk pontosan meghatározni, de lehetséges az is, hogy Kr.u. I. századi műről beszélünk. Akkor pedig nem kizárt, hogy a GLAE szerzője ismerte és használta Pál szövegeit. Ezzel a korai datálással azonban sok kutató nem ért egyet. Viszont

⁸⁹ DE JONGE – TROMP, 75-77.

⁹⁰ KVAM – SCHEARING – ZIEGLER, 57.

⁹¹ FODOR, 84.

⁹² ARAUJO: *The Sins of the First Woman*, 112.

⁹³ John R. LEVISON – *Adam and Eve in Romans 1.18–25 and the Greek Life of Adam and Eve* in: *New Testament Studies* 50/4 (2004), 519.; TROMP: *The Story of our Lives*, 206.

⁹⁴ TROMP: *The Story of our Lives*, 206-207.

elképzelhető, hogy már létezett egy hagyomány, töredékek, amelyet ismert Pál is és amely alapján meg lett szerkesztve *Ádám és Éva élete*.

2.3. Kutatástörténet

Átfogó kutatástörténeti áttekintést találunk Johannes Tromp: *The Life of Adam and Eve in Greek. A Critical Edition* című könyvének első fejezetében. A XVII. században, Friedrich Lücke volt az első, aki írásaiban rávilágított a szöveg létezésére. Neki köszönhetően kezdett el a művel foglalkozni Constantin Tischendorf, először 1851-ben, amikor Lücke írásait elemezte, majd 1866-ban, amikor napvilágot látott a Görög Ádám és Éva életének első kiadása. Fontos megjegyezni Tischendorf munkája kapcsán azt is, hogy négy kéziratot ismert, és az általa kiadott mű főleg az egyik kézira hagyatkozik, a többit épp csak megemlíti, vagy teljesen figyelmen kívül hagyja. Ennek ellenére, munkássága kutatástörténetileg az első nagy mérföldkönek tekinthető.

Időrendben haladva tovább, a következő kutató, aki *Ádám és Éva életével* foglalkozott az Fuchs volt, ő egy fordítását adta ki a szövegnek. Fuchs hangsúlyt fektet olyan kézira is (d), mely Tischendorf munkájában nem kap túl nagy teret, sőt, ő további két kézirat létezéséről is ír fordításának előszavában. A következő nagy mérföldkövet a kutatásban további kéziratok felfedezése jelentette. Mindezek két disszertációban kerültek publikálásra. Az elsőt J.L. Sharpe írta, 1969-ben a Duke University-n. Sharpe a kéziratokat rendszerezni próbálta, két fő csoportra osztotta, majd azon belül is alcsoportokat állapított meg. Ezekről a következő részben lesz szó részletesebben, sőt, azt is megnézzük, hogy konkrétan melyek ezek a kéziratok.

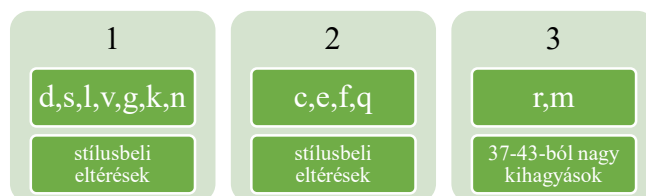
M. Nagel 1972-es disszertációja ismét kiemelkedő jelentőségű az Ádám és Éva életének tanulmányozásában. Ezt követően még volt pár kutató, aki foglalkozott a témával, de ők már főleg a már megszerzett tudást, és a megtalált kéziratokat tanulmányozták és kutatták tovább. Ilyen például A.M. Denis: Standard Edition of Greek Life of Adam and Eve kiadása, D.A. Bertrand 1987-ben kiadott görög fordítása, illetve O. Merk és M. Meiser 1998-ban kiadott fordítása, mely mind a görög mind a latin szöveg fordítását magába foglalja. T. Knittel már egy-egy részt át is szerkesztett görög szövegben. Végezetül pedig Johannes Tromp, akit mondhatnánk Ádám és Éva életének kutatástörténetében a harmadik kiemelkedő alaknak, 23 kéziratot ismer.⁹⁵

⁹⁵ TROMP: *The Life of Adam and Eve in Greek*, 3-16.

2.4. Kéziratok

A kéziratok között nagy a változatosság, mindegyik szabadon kezeli a szöveget. Nincs két egyforma kézirat.⁹⁶ Michael E. Stone különbséget tesz elsődleges és másodlagos szövegek közt *A History of the Literature of Adam and Eve* című, 1992-ben kiadott művében. Marinus De Jonge és Johannes Tromp szerint mindezen, különböző nyelven íródott, különböző korokban felfedezett szövegek egy és ugyanazon könyv különböző verziói.⁹⁷

Sharpe szerint a kéziratok késői keletkezése miatt lehetetlen lenne megállapítani egy eredeti, első szöveget. Ezért ő sokkal inkább arra törekedett, hogy a hagyományon belül egy hálózatot, egy logikai kapcsolatrendszert állítson fel, építsen ki.⁹⁸ Sharpe a kéziratokat két nagy csoportra osztotta, aszerint, hogy melyik verssel végződnek: 36,3-mal (pl. a és t), 43,4-gyel (a b+c-t kivéve az összes többi). Az utóbbi csoportot három alcsoportra osztotta, főként aszerint, hogy a vége milyen stílusban, milyen részletességgel íródott.⁹⁹

Szoros kapcsolatok:

- k és g között
- e és f között

A következőkben egy táblázatba foglaltam a kéziratok felfedezésének időrendjét és mindazokat, akik hozzájárultak a GLAE kutatástörténetéhez. Kiolvasható a táblázatból, hogy a XVII. Században figyeltek fel a kutatók erre a műre, ekkor bukkantak elő az első kéziratok. Ezt követően három századon keresztül folyamatosan bővült a tudásunk erről a műről, és mind a mai napig vannak tisztázatlan részletek, amelyek még további kutatást igényelnek.

⁹⁶ TROMP: *Adam's Death and Burial*, 26.

⁹⁷ DE JONGE – TROMP, 7.

⁹⁸ TROMP: *The Life of Adam and Eve in Greek*, 6.

⁹⁹ TROMP: *The Life of Adam and Eve in Greek*, 6-7.

Kéziratok ¹⁰⁰		
Felfedező, kézirat	Felfedezés éve	Jelentőség
P. Lambecius	1665	Little Genesis (2 kézirat Bécsben)
Lücke	1851	Little Genesis, Mózes Apokalipszise, Ádám és Éva élete
C. Tischendorf (első modern biblikus, aki utánanézett a kéziratoknak és azok tartalmának)	1866 (első kiadása a görög szövegnek)	Velence, Milánó + 2 bécsi a, d, b, c
A.M. Ceriani	1868	d szöveg teljes egészében publikálva
C. Fuchs		kihangsúlyozza a d szöveg szerepét a fordításának előszavában. Rendelkezésre állt azon kívül 2 másik kézirat is: e és f
Bollandisták ¹⁰¹	1957 és 1969	nekik köszönhetően a kéziratok száma megugrott: hagiographical inventory
J.L.Sharpe (Duke Univ.)	1969	„preliminary examination” of the manuscript tradition
a (Velence)		teljes kézirat, mely 36:3-nál hirtelen félbeszakad. Főleg erre alapozott C.T. A 18-35 rész hiányzik belőle.
d (Milánó)		csak az elejét és a végét másolja le C.T. (1,1-2,1; 39,1-43,4) Majdnem teljesen figyelmen kívül hagyta.
b és c (Bécs)		Dr. Schenkel fordításában, ezt a két szöveget C.T. keverten idézte, használta
e és f (Fuchs)		
q, r, y	1957	
s, t, u, x	1969	
a,b,c,d,e,f,g,k,l,m,n,p,q,r,s,t,u,v,x,y,z+Iasi	1969 - Sharpe	Feltételezése, miszerint egy párizsi kézirat (Gr. 1604) is tartalmazza a szöveget, helytelen.

¹⁰⁰ TROMP: *The Life of Adam and Eve in Greek*, 3-6.

2.5. A történet röviden

A bevezetőben, az első négy fejezetben a főszereplőket vonultatja fel a szerző: Ádám, Éva és Szet. Ezt követően Ádám élete van röviden felvázolva és leszármazottjainak száma. Ádám haldoklik, az egész mű, mint egy búcsúbeszéd hangzik el.¹⁰² Minden gyereke és leszármazottja oda van gyűlve köréje. Szet az, aki rákérdez, hogy mi a baja Ádámnak, mi gyötri ennyire. Ő csak nagyon röviden beszél betegségének okáról, a bűnbeesésről (7-8. fejezetek), a részletesebb leírást Évától tudjuk meg a mű második részében. A következő néhány fejezetben (9-13), azt olvashatjuk, ahogyan Éva és Szet megpróbálnak gyógyírt szerezni a Paradicsomból Ádámnak. Útjuk során egy vadállat Szetre támad. A gyógyírt pedig Mihály arkangyal, akit Isten küldött, megtagadja tőlük. Visszatérnek Ádámhoz, aki meghal, de még azelőtt megkéri Évát, mesélje el, hogyan jutottak ebbe az áldatlan helyzetbe.¹⁰³

A 15. fejezet azzal kezdődik, hogy Éva maga köré gyűjti gyerekeit, hogy elmesélje nekik a bűnbeesés történetét és hogy őket elővigyázatosságra és a rossz elkerülésére intse.¹⁰⁴ Ezt is egy búcsúbeszédként értelmezhetjük.¹⁰⁵ A történet a következőképpen hangzik: a Paradicsom felét Éva kellett őrizze, a deli és a nyugati térséget, míg a másik felét, keletet és északot értelemszerűen Ádám. Ugyanígy az állatokat is elosztotta Isten az első emberpár közt: a hímek Ádám fennhatósága alá tartoztak, a nőstények pedig Éva uralma alatt álltak. Az ördög felkereste a kígyót és meggyőzte arról, hogy az asszony közreműködésével éri el azt, hogy az emberpár kiűzessen a Paradicsomból. Először tehát mondhatnánk azt is, a kígyót kísérti meg az ördög, őt veszi rá, hogy cselekedjen olyat, amiről tudja, hogy Isten előtt nem tetsző. Éva megkísértésekor a Sátán és a kígyó két külön szereplő: a Sátán angyali alakot öltve szóba elegyedik Évával, és jelen van a kígyó is. Éva miután szóba elegyedett a kígyóval, beengedi azt a Paradicsomba. A párbeszéd nagyrészt hasonlóan zajlik, mint a Szentírásban, de erről a későbbi fejezetekben lesz szó. Néhány motívum megjelenik azonban, például egy adott ponton a kígyó meggondolja magát, és azt mondja, hogy mégsem ad a gyümölcsből, amíg Éva nem ígéri meg, hogy ad belőle Ádámnak is. Éva, amint meséli a történeteket, azt állítja, hogy a gyümölcsre a kísértő rászórta mérgét, a kapzsiságát, és ez volt lényegében a bűn igazi forrása. Ki van hangsúlyozva az is, hogy tette által meg lett fosztva attól a dicsőségtől, amivel fel volt ruházva a teremtéskor. Erre még részletesen visszatérünk a későbbiekben.

¹⁰² TROMP: *Adam's Death and Burial*, 27.

¹⁰³ DE JONGE – TROMP, 18-19.

¹⁰⁴ KVAM – SCHEARING – ZIEGLER, 60-63.

¹⁰⁵ DE JONGE – TROMP, 18-19.

Amint Éva megette a gyümölcsöt, megnyílt a szeme („ὄφθαλμοὶ μου”) az általa őrzött területen minden fa elvesztette a levelét, kivéve a fügefát. Az elbeszéléséből fény derül arra, hogy Éva egyedül volt, Ádám nem volt a közelben, sőt, az első szoknyát is egyedül készítette el, nem egyidejű volt mezítelenségük felismerése, ahogyan arról a Szentírásban olvasunk. A Ter 3,7 ugyanis arról ír, hogy: „*Erre megnyílt mindkettőjük szeme (ὄφθαλμοὶ τῶν δύο¹⁰⁶). Amikor észrevették, hogy mezítelenek, fügefaleveleket fűztek egybe, és kötényeket készítettek maguknak.*”

Éva miután elfedte mezítelenségét, Ádám után kiáltott, és ezt követően avatta be őt is a nagy misztériumba. Amikor Ádám is odaért a tiltott fához, Éva elmondása szerint, az ördög szólt általa Ádámhoz, és vette rá, hogy egyen a fának gyümölcséből. Ádám vonakodott, félt Isten haragjától, de Évának sikerült meggyőznie őt. Evett a gyümölcsből és ő is tudatára ébredt mezítelenségének. Ekkor elkeseredik és Évát hibáztatja.

Amint Isten belép a Paradicsomba, a növények felélednek.¹⁰⁷ Az ember és Isten közötti párbeszéd, illetve az első emberek kiűzetése a Paradicsomból szintén nagyon hasonló ahhoz, amit a Szentírásban is olvashatunk. Egy érdekes részlet, az, amikor Ádám egy rövid bűnbánati imával fohászkodik Istenhez, és kéri az őket kiűző angyalokat, hogy próbáljon meg könyörületet nyerni Istennél, hiszen „ő vétkezett egyedül” (GLAE 27,1). Az angyalok engedelmeskedtek is, mire Isten válasza a következő: „*én vagyok a hibás vagy helytelen ítéletet hoztam?*” (GLAE 27,4) mire az angyalok leborulnak és dicsérik az Urat, aki igazságos és tévedhetetlen. Ezután Ádám arra kéri Istent adjon neki (nem nekik!) az élet fájának gyümölcséből mielőtt kiűzetnének. Amikor ezeket kéri Ádám végig csak a maga nevében beszél, a saját érdekében, Éva nincs számításba véve.¹⁰⁸ Isten ezt a kérését is megtagadja. Megígéri azonban Ádámnak azt, hogy majd halála után kap az élet fájának gyümölcséből, és megígéri neki a feltámadást. Mielőtt kikerültek volna a Paradicsomból Isten annyit még megengedett Ádámnak, hogy különböző fűszerekből vigyen magával egy keveset, hogy majd illatáldozatot tudjon bemutatni Istennek.¹⁰⁹

¹⁰⁶ Egyértelműen kivehető az eltérés: míg a Szentírás „mindkettőjük” szeméről beszél, addig a GLAE-ben Éva csupán csak a saját szemének a megnyílásáról számol be; Ádám beavatása majd csak ezután történik meg a GLAE-ben.

¹⁰⁷ A különböző fordításokban eltérések vannak ezt a részletet illetően. Lásd: bevezető.

¹⁰⁸ LEVISON, *Prayer of Eve*, 223.

¹⁰⁹ KVAM – SCHEARING – ZIEGLER, 60-63; DE JONGE – TROMP, 19.

A földre érve Ádám és Éva kétségbe vannak esve, ugyanis eledelt sem igazán kapnak maguknak. Ekkor jön az a részlet, mely sok kéziratból kimaradt¹¹⁰, a második bűnbeesés történet, amikor Ádám és Éva bűnbánatot tartanak, de Évát ismét megkíséríti a gonosz. Miután nem találtak maguknak élelmet a földkerekségen sehol sem, Ádám azt javasolja Évának, hogy tartsanak bűnbánatot, hátha Isten megkönyörül rajtuk. Ádám a Jordán folyóba állt és imádkozott irgalomért, míg Éva a Tigris folyóba végezte a penitenciát. Az ördög Ádámot nem tudta megközelíteni¹¹¹, de Évához sikeresen odaférközött, ismét angyali alakot öltve. Az ördög meggyőzte Évát, hogy szálljon ki a folyó vizéből, így Éva másodszer is engedett a kísértésnek.

A búcsúbeszéd után Éva egy zárógondolattal végzi mondandóját, elmondja az összegyűlt leszármazottaiknak, hogy mindezeket azért osztotta meg velük, hogy kerüljék a rosszat, tanuljanak szüleik bukásából. A mű úgy ér véget, hogy leírja először Ádám halálát, részletesen. Ádám, amikor érzi, hogy közel van már halálának pillanata, felszólítja Évát arra, hogy imádkozzon. Erre az imára a későbbiekben még visszatérünk és részletesen tárgyaljuk. Miután Ádám halálával kapcsolatosan úgy tűnik két történet lett összefonva.¹¹² Először egy fényes szekér jön érte, a Hold és a Nap kíséretével. Mindezt Éva és Szet végignézhetik. Isten megbocsát Ádámnak, a szeráfok lemossák Ádámot az Acherusia tóban, és Mihály ezután felviszi Ádámot a harmadik mennybe, ahol ott fog maradni, egészen a végső ítéletig.¹¹³

A további fejezetekben Ádám testének eltemetését írja le a mű. Isten leszáll a földre, ennek egyedül Szet a tanúja, és beszél Ádámmal. Megígéri neki azt, hogy majd az eszkatológikus jövőben ott ülhet ő is a mennyei trónusok egyikén, mely előzőleg, bukása előtt a gonoszé volt. Az angyalok ezután előkészítik Ádám és halott fia, Ábel testét a temetési szertartásra. Isten ezután újabb ígéretet tesz Ádámnak a feltámadásra. Testét sírba teszik, a sírt pedig lezárják. A halál lájtmotívuma *Ádám és Éva életének*, hiszen végig kíséri az egész művet.¹¹⁴

A GLAE-ben a bűnbeesés egy kerettörténetként is felfogható. A tiltott gyümölcs elfogyasztása után, mivel mezítelenségükre rádöbbenek és szégyellik magukat alkotójuk előtt, amikor szólítgatja Ádámot Isten, ő nem mert válaszolni, hanem inkább elrejtőzik. De

¹¹⁰ A magyar fordítások egyikében sem jelenik meg. Viszont ez a részlet fennmaradt más fordításokban: a Latin Ádám és Éva élete ezzel az epizóddal kezdődik, lásd: *Latin Life of Adam and Eve* (English translation by B. Custis with the assistance of G. Anderson and R. Layton)

<https://www.marquette.edu/maqom/Latin%20Life%20of%20Adam%20and%20Eve.pdf>, 2021.06.16.

¹¹¹ Máshol is felöltik ez a gondolat, hogy azért Évával állt szóba az ördög, mert őt könnyebb volt megkísérteni. Erről olvashatunk Alexandriai Philonál is, QG 1.33; ARAUJO: *The Satan's Disguise*, 178.

¹¹² Az első a szöveg örmény változatából hiányzik. TROMP: *Adam's Death and Burial*, 28.

¹¹³ TROMP: *Adam's Death and Burial*, 27.

¹¹⁴ TROMP: *Adam's Death and Burial*, 28-36.

Isten e szavakkal vonja kérdőre elrejtőzésükkor őket: „*Csak nem marad rejtve a ház építőmestere előtt?*” (GLAE 23,1¹¹⁵). Halálakor viszont már nem rejtőzhet el Ádám Isten elől, hanem szembe kell néznie vele. Eltemetésekor Isten ismét szólítja Ádámot és az most már készségesen válaszol: „*itt vagyok Uram*” (GLAE 41,1).

Amint közeledik Éva halála, azért imádkozik, hogy Ádámmal egy helyre kerüljenek, ne válassza el őket a halál sem. Imája után pedig felsóhajt: „*Mindenek Istene, fogadd el lelkemet!*” (GLAE 42,8).¹¹⁶ Éva is meghal ezután, de az ő halála és eltemetése nincs ennyire részletezve. Pusztán annyit tudunk meg, hogy Szet temeti őt el, aszerint, amit Mihály tanított neki Ádám eltemetését követően.¹¹⁷

Éva hat nappal Ádám halála után hal meg. Ez lehet amiatt, hogy a hagyomány szerint, ő hat napra az ember megformálása után lett teremtve. Erről olvashatunk Alexandriai Philonál is, a QG 1.27-ben. Igaz ugyan, hogy a GLAE szerint egyszerre lettek teremtve. Bár utalást tesz a GLAE is arra, hogy Éva később lett megformálva abban a részletben, ami sok kéziratban hiányzik, és ami a bűnbánati rítusukat írja le: Ádám a Jordánban áll és imádkozik, Éva pedig a Tigris folyóban. Ádám, amikor elmondja Évának a bűnbánattartás menetét kijelenti, hogy míg ő 40 napig fog imádkozni, Éva csak 34 napig kell a Tigris folyóban ezen penitenciát végezze.

¹¹⁵ Kapitánffy fordítása alapján. Ez a versrészlet a Vanyó László által készített fordításból hiányzik.

¹¹⁶ Ez a felkiáltás párhuzamba állítható az Apostolok Cselekedetével, ugyanis István diakónus is ugyanezekkel a szavakkal fohászokodik Istenhez, amikor megkövezték: „*Úr Jézus, vedd magadhoz lelkemet!*” Bár a magyar fordításokban eltérés van, a görög kifejezés ugyanaz mindkét szöveg esetén: „*δεξαι τὸ πνεῦμά μου*”. LEVISON: *Prayer of Eve*, 228.

¹¹⁷ DE JONGE – TROMP, 19-20.

3. *Ádám és Éva élete* és a Ter 2–3 összehasonlítása

Mivel az *Ádám és Éva élete* görög nyelvű változatával dolgozunk, ezért a Szentírásnak is a görög fordítását, azaz a Szeptuagintát (LXX) használtuk. Így lehet a különböző szavak, kifejezések közti párhuzamokra, átfedésekre, esetleges ellentétekre fényt deríteni. Emellett természetesen a fordításokat is mindvégig szem előtt tartjuk, hiszen azokban is érdekes részleteket fedezhetünk fel, és így következtetéseket vonhatunk le a szöveg redakcióját illetően.

Az egyik legfontosabb eltérés a Szentírás és ezen apokrif között Ádám és Éva teremtésének idejében rejlik. A második teremtéstörténetben a sorrend a következő: Isten megteremti Ádámot, elhelyezi őt az Édenkertben, és kiadja parancsát, miszerint az ember a kert összes fájáról ehet, egyet kivéve, mindezek után, mintegy utolsó mozzanatként pedig megteremti az ember társát: Évát. Az *Ádám és Éva életében* mindenütt arra találunk utalásokat, hogy Ádám és Éva egyidőben teremtett. Ez kulcsfontosságú, hiszen a Szentírásból kiindulva arra a következtetésre juthatunk, hogy Éva Isten parancsát nem tudhatta első kézből, hiszen ő akkor még nem volt megalkotva. A parancsot az ember kapta, amint a Paradicsomba helyezte őt Isten, hogy munkálja és őrizze azt. Igaz ugyan, hogy a kígyóval való párbeszéd során Éva szavaiból is az jön át, hogy jól tudja, mit rendelt el Isten. Az is azonban érdekes, hogy a LXX többszámot használ: „*És megparancsolta*¹¹⁸ *az Úristen Ádámnak, mondván: A paradicsom minden fájáról ehetsz*¹¹⁹ (E/2), *de a jó és a rossz tudásának fájáról, - róla nehogy egyetek*¹²⁰ (T/2)! *Ugyanis, amely napon esztek, halállal fogtok lakolni.*” (Ter 2,16-17¹²¹) Ez az első alkalom, hogy az *'ādhām* mint személynév jelenik meg. Ugyanis az ezelőtti versekben a héber *'ādhām* a görög fordításban mindig az *ανθρωπος* szóval van leírva.¹²² Az *anthroposz* pedig „embert” jelent, tág értelemben, tehát nem vonatkozik különösen a férfire.¹²³ A fordítások által elvész a hébernek a szójátéka, az *'ādām* (ember, földi teremteny) és az *'ādāmā^h* (föld) között. Ez a kifejezés semleges, általánosan utal az emberre, nemi megkülönböztetés nélkül, tehát nem azonosítható egyértelműen a férfival, Ádámmal.¹²⁴

¹¹⁸ Philo inkább tanácsként fordítja magyarázza a fogalmat, mintsem parancsként.

¹¹⁹ φαγη (LXX)

¹²⁰ φαγεσθε (LXX)

¹²¹ FEHÉR, 22-23; *Septuaginta. Geneza. Exodul. Leviticul. Numerii. Deuteronomul.* (ford. Cristian Bădiliță et al.), București 2004, 58.

¹²² BĂDILIȚĂ, 58.

¹²³ Takamitsu MURAOKA: *A Greek-English Lexicon of the Septuagint*, Louvain-Paris-Walpole 2009, 52.

¹²⁴ CLIFFORD – MURPHY, O, 54; ZAMFIR: *Ószövetségi exegézis*, 52.

A bűnbeesés történetének fontosabb mozzanatait megőrzi *Ádám és Éva élete* is. Jelentős rész(let)eket ad hozzá a történethez, elvenni viszont semmit nem vesz el. Lényeges kiegészítéseket találunk, megjelennek olyan motívumok, hiedelmek, eszmék, amelyek a teremtés történet keletkezésekor még nem voltak ismertek, elterjedtek: a Sátán (diabolosz), a feltámadás ígérete, a lélek, mint ami tovább él. Érdekes, hogy a GLAE teljes természetességgel beszél feltámadásról, egyáltalán nem szükséges az, hogy érveljen mellette, elmagyarázza olvasóközönségének, hogy mit ért alatta. Sokkal inkább ki van emelve itt is, hasonlóan a Teremtés könyvéhez az etiológikus magyarázat van előnyben részesítve, amely során a rossz, a szenvedés a bűn eredetére keresi a választ, ennek jelenlétét a világban próbálja megmagyarázni.¹²⁵

A mű kezdetén Ádám foglalja össze tömören a történetüket (GLAE 7,1–8,2), majd átadja a szót Évának, aki sokkal részletesebben meséli el az eseményeket a gyerekeiknek (GLAE 15,1–30,1). Az utóbbi a hosszabb, a mű lényeges részét képezi, mind mennyiségre mind minőségre és ezzel fogunk áthatóbban foglalkozni.

Éva mindentudó narrátor szerepét ölti fel, hiszen olyan részleteket is elmond, melyekről ő a történetek idején nem tudhatott, például azt, hogyan veszi rá a kígyót a Sátán, hogy járuljon hozzá az első emberpár megkísértéséhez.

3.1. A kísértés

A megkísértés epizódja jól párhuzamba állítható azzal a folyamattal, ami az emberben zajlik le, amikor egy bűnt elkövet. A kígyó kezdetben csak érdeklődik, elindítja a párbeszédet, melyre Éva készségesen válaszol. Ennek a belső folyamatnak a mozzanatai a következők: túlzás, hazugság, szemlélés, jónak ítélete a tettnek, akkor is, ha azelőtt még egyértelműen tudták, hogy a gyümölcs elfogyasztása Isten akaratával ellentétes cselekedet lenne. A kígyó tehát hazugságokkal túlzásokkal taktikázik. Túloz ugyanis amikor azt kérdezi¹²⁶: „*»Miért parancsolta meg nektek Isten, hogy a kert egyetlen fájáról se egyetek?«*” (Ter 3,1b). Éva erre szintén túlzással válaszol: „*»A kertben levő fák gyümölcséből ehetünk. Hogy azonban a kert közepén levő fa gyümölcséből ne együnk, és hogy **ahhoz ne nyúljunk**, azt azért parancsolta meg nekünk Isten, hogy meg ne találjunk halni.«*” (Ter 3,2-3). Az, hogy nem szabadott volna hozzányúljanak a fához és gyümölcséhez, nem volt Isten parancsában. A

¹²⁵ TROMP: *The Story of our Lives*, 214.

¹²⁶ Ez feltűnik Alexandriai Philonak is, és ő is rátapint a lényegre: a kígyó ezáltal akarta megtéveszteni az első emberpárt, hogy a hazugságával eltereli a figyelmüket a valóban lényeges dolgokról, Isten parancsáról (QG 1.34).

GLAE ezt a részletet ki is veszi Éva válaszából, és ott Éva csak annyit mond, hogy: „*De igenis, minden növényből eszünk egy kivételével, mely a paradicsom közepén van, melyből megtiltotta Isten, hogy együnk, mert halálnak halálával halunk akkor.*” (GLAE 17,5)

A hazugság ezután jön, hiszen a Szentírásban a kígyó azt válaszolja Évának, hogy „*»Dehogyan haltok meg!«*” (Ter 3,4). A GLAE-ből ez a kijelentés is hiányzik. Ott a párbeszéd a félelem köré épül. Éva fél, hogy Isten megharagszik rájuk (GLAE 18,2), a kígyónak azonban erre is van válasza, és itt is nagyon hasonló a válasz a Ter könyvében és a GLAE-ben. Egy kis eltérést inkább az eredeti, görög szövegek és a fordítások közt tapasztalunk, hiszen a helyes fordításban inkább az állna, hogy „*olyanok lesztek, mint az istenek*”, a görög ugyanis nem egyes számban mondja azt, hogy *θεός*, hanem a többesszámú *θεοί* kifejezés van használva mind a LXX, mind a GLAE szövegében.

<p>„<i>»Csak tudja Isten (θεός), hogy azon a napon, amelyen arról esztek, megnyílik a szemetek, és olyanok lesztek, mint az Isten (θεοί): tudni fogjátok a jót és a rosszat!«</i>” (Ter 3,5)</p>	<p>„<i>Ne félj, amikor eszel belőle, megnyílnak szemeitek, és olyanok lesztek, mint az Isten, annak tudásában, hogy mi a jó és mi a rossz!</i>” (GLAE 18,3)</p>
--	---

Istent pedig egy féltékeny Istennek állítja be, aki meg akarja fosztani teremtményeit ettől a tudástól. Ezek hallatára Éva is eltöpreng a gyümölcs elfogyasztásának gondolatán. Majd szemlélni kezdi, és azt látja, hogy „*a fa evésre jó, szemre szép és tekintetre gyönyörű*” (Ter 3,6a).¹²⁷ Utóbbi részlet nem hiányzik a GLAE szövegéből sem: ott is elmondja Éva a gyümölcsről, hogy az „*szép a szemnek szemlélni*” (GLAE 18,5c).

Lényeges eltérés az, hogy a Szentírásban Ádám mindvégig ott van Éva mellett, csak ezt gyakran elfelejtik, hiszen semmilyen megnyilvánulást nem látunk a részéről. Nem avatkozik bele Évának a kígyóval folytatott párbeszédébe, a gyümölcsöt se utasítja vissza, igaz, szóban a beleegyezését se fejezi ki, a Szentírás pusztán csak annyit mond, hogy az asszony evett a gyümölcsből és „*adott férjének, aki vele volt, és az is evett belőle*” (Ter 3,6b). Ezzel ellentétben *Ádám és Éva élete* többszörösen is kihangsúlyozza azt, hogy az asszony egyedül volt, amikor elkövette vétkét. Ádám ugyanis a Kert másik felében, a saját térrészében tevékenykedett. Sőt, a Gonosz kivárta azt az időpontot, amikor az Évát őrző angyalok elvonultak Istent dicsérni és ekkor környékezte meg Évát furfangjával (GLAE 7,2). Éva tehát

¹²⁷ ZAMFIR: *Ószövetségi exegézis*, 63-64.

teljes mértékben egyedül maradt a kísértésben, eltérően a második teremtéstörténetben leírtaktól. Ha az angyalok vagy Ádám ott lettek volna a közelében, a bűnbeesés nem történhetett volna meg.¹²⁸

3.2. A kísértő

Fontos kiemelni a Sátán alakját is, hiszen a Teremtés könyvében nincs szó Sátánról, gonoszról, ez akkoriban még nem volt egy elterjedt gondolat, pusztán csak a Bölcsék könyvében tűnik fel a Sátán alakja, majd az Újszövetségben a Jelenések könyvében, a 12. fejezetben jelenik meg. A Teremtés könyvében a bűnbeeséskor a kígyó az, aki megkísérti Évát, ő veszi rá, hogy egyenek a tiltott fa gyümölcséből. Az *Ádám és Éva életében* viszont a kígyó is „áldozat”.¹²⁹ Őáltala szól az ördög Évához, nem ő a kísértő maga, hanem a kísértő, az ötletgazda a Sátán. Arra a kérdésre, hogy a Sátán miért akarta azt elérni, hogy Ádám és Éva bűnt kövessenek el és ebből kifolyólag kiűzessenek az Édenkertből a GLAE nem ad választ,¹³⁰ de több hagyomány is választ próbál adni. Az egyik ilyen feltevés az, hogy amikor Isten megteremtette az embert, az angyalok meg kellett hajoljanak az ember előtt, de a Sátán ezt megtagadta, így vált ő az első emberpár ellenségévé, és maradt ki az angyalok soraiból.

A GLAE többször is kihangsúlyozza (7,2; 15,1; 25,4; 29,13), hogy az „ellenség” (*ὁ ἐχθρός*) volt az, aki bűnbe vitte Évát. A Szentírásban először a Ter 3,15-ben jelenik meg az „ellenség”: amikor Isten azt mondja a kígyónak, hogy „*ellenségeskedést vetek közéd és az asszony közé*”.¹³¹

A GLAE 17,2 szerint a Sátán angyali alakot öltött, ami azért érdekes, hiszen emiatt Éva azt hitte, hogy egy égi közvetítő sugallatára cselekszik. Fel se merült benne a gyanú, hogy valami nincs rendben.¹³² Éva tehát könnyű préda volt, valószínűleg ezt a Sátán előrelátta, azért is mondta a kígyónak a vele folytatott párbeszédkor, hogy úgy tudják sikeresen véghezvinni tervüket, ha Ádámot „felesége által” vettessék ki a Paradicsomból. Ez is mutatja, hogy az ördög tisztában volt azzal a ténnyel, hogy Ádám nehezebben megközelíthető és nem szedhető rá olyan könnyen, kivéve, ha ezt az asszonyon keresztül teszik. Ez a gondolat, hogy az asszony képtelen észrevenni az ördögöt annak álcája mögött megjelenik máshol is, konkrétan itt a szintén apokrif *Jób testamentumára* gondolhatunk.

¹²⁸ ARAUJO: *The Satan's Disguise*, 178.

¹²⁹ LEVISON: *The Prayers of Eve in the Greek Life of Adam and Eve*, 220.

¹³⁰ TROMP: *The Story of our Lives*, 220.

¹³¹ ARAUJO: *The Satan's Disguise*, 163.

¹³² ARAUJO: *The Satan's Disguise*, 160-164.

Éva lehet egyben ártatlan és bűnös is.¹³³ Itt ismét az asszony egy ambivalenciáját fedezhetjük fel ebben a gondolatban. Éva ártatlan, hiszen a GLAE értelmezhető oly módon, miszerint az asszonynak meggyőződése, hogy égi közvetítő az, akinek a hatására cselekszik. Elhitei magával, hogy – mivel úgy gondolja, hogy egy angyallal beszél, akinek szavai nyilván összhangban vannak Istennel és az ő akaratával, parancsolataival – valóban nem lenne akkora nagy véték a tiltott gyümölcs megízlése, és ezen gondolatát ki is vitelezi. Éva viszont ugyanakkor bűnösnek is mondható, hiszen tudta, ismerte Isten parancsát, ennek ellenére engedett a csábításnak, elhitte a hazugságokat, kíváncsisága felülkerekedett és megakarta kóstolni a jó és rossz tudás fájának gyümölcsét.

A Sátán, mint az angyalok egyike megjelenik a 2Kor 11,14-ben is: „*maga a sátán is a világosság angyalának tettei magát.*”¹³⁴ A Sátán és a kígyó alakja eléggé össze van mosódva, nem világos teljesen az, hogy mikor melyikük szólal meg. Kezdetben, a köztük lefolyó párbeszédkor (GLAE 15,3-16,4) még átláthatók a szerepek. A kígyó egy Isten teremtményei közül, a Sátán pedig a bukott angyal – bár ez a hagyomány a GLAE-ben nem található meg –, aki irigy az első emberpárra és emiatt a Paradicsomon kívül szeretné látni őket. Az ördög azért kezd a kígyóval szövetkezni, hiszen ő „a legértelmesebb az összes állat közül” (GLAE 16,2). A GLAE tehát, a Szentíráshoz hasonlóan kiemelkedőnek tartja a kígyót az állatok közül. A kígyóban, mint Isten teremtményeiben általában, kiderül a Sátánnal folytatott párbeszédéből, hogy szintén megvan az istenfélelem, nem akar ő sem ellenszegülni Isten parancsának, és ezáltal magára haragítani Istent. A Sátán azonban sikeresen meggyőzi őt (GLAE 16), ugyanazzal a módszerrel – hazugságokkal –, amelyet majd a kígyó is bevet az első emberpár ellen.

A szerepek összemosódása akkor kezdődik igazán, amikor a kígyó, és rajta keresztül a Sátán szóba elegyedik Évával. Éva és a Sátán találkozásakor van egy részlet, amely esetében az igék ragozása, alanya nem érthető, és mely eltérő módon jelenik meg a különböző fordításokban. Ez a szövegrészlet a GLAE 17,1-2 és a következő olvasataival találkozhatunk, amint a GLAE különböző fordításait fellapozzuk:

¹³³ ARAUJO: *The Satan's Disguise*, 180-182.

¹³⁴ Ez megint lehet egy jele annak, hogy Pál ismerte a GLAE-t. ARAUJO: *The Satan's Disguise*, 170.

<p>„És átmászott a paradicsom falán az óra tájban, mikor az angyalok elmentek Istent dicsérni. Akkor a sátán angyal formájában jelent meg és dicsérte Istent, mint a többiek. Én áthajoltam a falon, és láttam őt angyalhoz hasonlóan.” (ford. Vanyó)</p>	<p>„És tüstént fölkapaszkodott a Paradicsom kerítésére, azon idő tájt, amikor az Isten angyalai fölvonultak, hogy imádják őt. Akkor a sátán angyal formáját vette fel és magasztalta az Istent, mint az angyalok. És kilesve a kerítésen megláttam őt, amint hasonló volt egy angyalhoz. És így szólt hozzám: »Te vagy az Éva?« Megmondtam neki, hogy én vagyok.” (ford. Kapitánffy)</p>	<p>„És máris a Paradicsom falán csüngött, és amikor az angyalok felmentek Istent dicsőíteni, a Sátán megjelent egy angyal formájában és himnuszokat énekelt mint az angyalok. És áthajolt a falon és én láttam őt, mint egy angyal. És azt mondta nekem: »Te vagy Éva?« És én mondtam neki: »én vagyok.«” (ford. szerző Anderson nyomán¹³⁵)</p>	<p>„És rögtön a Paradicsom falai mellett függött. És amikor Isten angyalai felmentek dicsőíteni, akkor Sátán átalakult egy angyal kinézetévé és dicsérte Istent himnuszokkal – akárcsak az angyalok. És ahogy kikandikáltam a falon keresztül, láttam őt – angyalhoz hasonlóan.” (ford. szerző Levison nyomán¹³⁶)</p>
---	--	--	--

A Vanyó László illetve a John R. Levison által készített fordításból hiányzik az utolsó mondat, az Éva és a Sátán közti párbeszéd eleje, amikor a Sátán Éva személyére kérdez rá. Illetve mindkettő esetében Éva az, aki átnéz a falon. A Kapitánffy fordítása az egyedüli, ahol nem Éva, hanem a Sátán az, aki áthajol a falon. Anderson fordítását követve azonban egy ismétlésre leszünk figyelmesek: először a kígyó az, aki átkúszik a falon, majd a Sátán hajol át, angyali alakjában, és elegyedik szóba Évával, aki a Paradicsomban volt, a saját térrészen.¹³⁷

¹³⁵ Eredeti: „And instantly he hung himself from the wall of paradise, and when the angels ascended to worship God, then Satan appeared in the form of an angel and sang hymns like the angels. And he bent over the wall and I saw him, like an angel. And he said to me: »Are you Eve?« And I said to him, »I am.«”

¹³⁶ Eredeti: „And immediately he became suspended next to the walls of paradise. And when the angels of God ascended to worship, then Satan was transformed into [the] appearance of an angel and praised God with hymns—just like the angels. And as I peeped out of the wall, I saw him—similar to an angel.” Lásd: John R. LEVISON: *Terrestrial Paradise in the Greek Life of Adam and Eve* in: *Journal of the Study of Pseudepigrapha*, Vol 28/1 (2018), 33.

¹³⁷ ARAUJO: *The Satan's Disguise*, 181.

Amikor elkezdődik a párbeszéd, Éva eleinte az ördöggel beszél (GLAE 17,2-3), majd a kígyón keresztül szól hozzá az ördög (GLAE 17,4). A következőkben (GLAE 18–19) azonban a Sátán alakja már teljesen elhalványul, a háttérbe kerül, és úgy tűnhet az olvasónak, hogy csak Éva és a kígyó maradnak, ők folytatják tovább a párbeszédet, a kígyó az, akit Éva beenged a Paradicsomba, és aki – Éva esküje után, melyben megígéri, hogy ad a gyümölcsből férjének is – megkínálja az asszonyt a tiltott gyümölccsel. Más olvasat alapján, Magdalena Díaz Araujo viszont azt fejtegeti, hogy az ördög, égi hírnök alakjában az, aki Évát a bűnre ráveszi, és pont emiatt esik Éva könnyebben áldozatul, hiszen végig azt hihette, hogy Isten szolgájával folytat párbeszédet, nem fogott gyanút.¹³⁸

3.3. A bűn és annak következménye

A Teremtés könyvében leírtakkal ellentétben itt a gyümölcs elfogyasztása nem egyidőben történik. Először Évával, egyedül lezajlik minden esemény: párbeszéd a kígyóval, gyümölcs elfogyasztása, szemének megnyílása és mezítelenségének tudatosítása, „ruházat” készítése fügefalevelekből. Férje, Ádám nem volt ott mellette mindvégig, hanem utólag, Éva hívására ment csak feleségéhez, akinek a hatására evett a tiltott gyümölcsből. Ebből tehát az következik, hogy Éva már tudatában volt annak, milyen következményekkel jár a tiltott gyümölcs elfogyasztása és ennek ellenére meggyőzi Ádámot, hogy ő is egyen. A számonkérés pillanatában is visszaköszön a tudatosság ezen motívuma, amikor Éva azt arról mesél, hogyan jutottak Ádámnak eszébe Éva szavai, melyekkel ’be akarta csapni’¹³⁹, ’rá akarta szedni’¹⁴⁰ őt (GLAE 23,4). Eszerint Éva tudva és akarva cselekedett, ez pedig a bűnnek a két fő feltétele.

Ez a tudatosság jelen van a bibliai bűnbeesés történetében is. A történet szerint ugyanis nem egy véletlen a bűn elkövetése, hanem mind Ádám mind Éva tudatosan döntöttek a tiltott gyümölcs elfogyasztása mellett. Egyik bizonyítéka ennek a tudatosságnak a háritás a számonkérés pillanatában. Ádám nem akarja vállalni a felelősséget, Évát hibáztatja, aki szintén terel, a kígyót okolja a törtétekért.¹⁴¹ Ádám háritása mélyremenőbb, hiszen úgy fogalmaz, hogy: „Az asszony, akit mellém adtál” tehát eszerint, visszavezetve, azt a következtetést vonhatjuk le, hogy Ádám Istent hibáztatja a törtétekért, hiszen ő volt az, aki

¹³⁸ ARAUJO: *The Satan's Disguise*, 160-164.

¹³⁹ Vanyó féle fordítás.

¹⁴⁰ Kapitánffy féle fordítás.

¹⁴¹ BENYIK, 19.

megformálta az asszonyt. Éva is szintén Isten egyik teremtményét, a kígyót okolja a történekeért, tehát mindkettőjük esetében a szálak visszavezetnek Istenhez.¹⁴²

Ami azonban Éva mentségére szolgálhat, az elsősorban az eskü, amit letett, mielőtt még tudta volna, mit is okoz a gyümölcs megevése az életükben. A letett eskü miatt el is keseredik, rögtön a gyümölcs elfogyasztása után, hiszen ráeszmél, mekkora bajba keveredett, és hogy ebbe maga után kell húzza Ádámot is. Az is az enyhítő körülmények közé sorolható, hogy bevallása szerint az ördög beszélt általa, ő adta a szavakat a szájára. Ez alapján Éva eszköz volt, véghezvívő. Egy harmadik érv amellest, hogy Éva nem vétkezett akkorát, mint ahogyan azt a szerző állítja, a gyümölcs közelebből való megvizsgálásakor bukkan fel. Éva elmondása szerint a kígyó „*a gyümölcsre, melyet nekem enni adott, rátette*¹⁴³ *saját gonoszságának mérgét, ami az ő vágya*¹⁴⁴. Mert a vágy minden bűn feje.” (GLAE 19,3)¹⁴⁵

Ebben a műben az is egy érdekesség, hogy a bűn következményeként az Évára bízott területe a Paradicsomnak elhervadt, a levelek lehulltak a fákról, egyedül a fügefafa, amely egyben a tiltott gyümölcsöt is hordozta, maradt épen. Bár ez a részlet nem jelenik meg mindenütt egyformán és egyértelműen, mint ahogyan erre az előzőekben rámutattunk.

A mezítelenség gondolata tovább megy az elsődleges értelmezésnél, hiszen nem feltétlenül a ruházat hiányára eszmélnek rá, hanem a bűnbeesés által az isteni dicsőségtől fosztják meg magukat.¹⁴⁶ Azt próbálják „pótolni” a fügefalevelekkel. Egy mélyebb, allegorikus értelmezés is meghúzódik ezen motívum mögött, és ez nem más, mint a felruházott dicsőség, és az általa nyújtott biztonságérzet nélkülözése. Arra, a gondolatra, miszerint a bűn által „meg lettek fosztva Isten dicsőségétől, amelybe öltöztette őket” (GLAE 20,1 és 21,3), találunk párhuzamot a római levélben is, pontosabban Róm 3,23b-ben, ahol ez áll: „*nélkülözik Isten dicsőségét.*”¹⁴⁷ A Ter 2,25-ben is, ahol írja, hogy „*Az ember és a*

¹⁴² ZAMFIR: *Ószövetségi exegezis*, 65.

¹⁴³ Kapitánffy fordításában: rákente.

¹⁴⁴ Kapitánffy fordításában: a vágyakozását.

¹⁴⁵ A Sátán személyével kapcsolatban, a közte és az Éva közötti viszonyt tekintően ez a részlet alapján olyan tanulmányok is napvilágot láttak, melyek szerint Évát az ördög nem csak a tiltott gyümölcs elfogyasztására vette rá, hanem más, testi bűnöket is elkövetett vele, melyeknek 'gyümölcse' Káin, a 'démonikus' fiú, aki megölte testvérét, vérét pedig megitta. A GLAE 3,2 szerint Káin „a harag fia”. Hasonlót az Újszövetségben is olvashatunk: „*Káin, aki a gonosztól volt*” (1Ján 3,12) Éva álombeli látomása, amit a mű kezdőepizódjában olvashatunk (GLAE 2,2-3) a szörnyű és kegyetlen testvérgyilkosságról szólt. Az Éva és a Sátán közti intim kapcsolat azonban a görög *Ádám és Éva életében* semmiféle utalást nem találunk, pusztán csak a latin szövegvariánsból lehet egy ilyen fajta kapcsolat létét leszűrni. A kettejük közti szexuális kapcsolat azért is kevésbé valószínű, mivel Éva terhes csak a Paradicsomon kívül lesz, 18 évre a kiűzetésük után (GLAE 1,2-3). Lásd: J.R.C. COUSLAND: *Adam and Eve: Did Satan Sleep with Eve in the Greek and Latin Lives of Adam and Eve?* in: *The Journal of Theological Studies*, NS, 71/1 (2020), 134.144-145.

¹⁴⁶ LEVISON: *Prayer of Eve*, 226

¹⁴⁷ John R. LEVISON – *Adam and Eve in Romans 1.18–25 and the Greek Life of Adam and Eve*, 527; TROMP: *The Story of our Lives*, 214.

felesége meztelenek voltak mindketten, de nem szégyellték magukat.” Annak köszönhető a szégyen hiánya, hogy Isten dicsősége övezte őket körül.

A GLAE alapján már eleve tudjuk Isten szándékát, amikor a Paradicsomba lép: megítélni az első emberpárt. A Szentírásban, mikor belép Isten a Paradicsomba, még nem egyértelmű, hogy mi fog tovább történni, bár az „alkony hűvöse” (Ter 3,8) jelölheti akár az eszkatológikus ítélet előképét is. Ádám megszólítása a GLAE 8,1-ben és a Ter 3,9-ben ugyanazokkal a szavakkal történik (*Αδαμ, ποῦ εἶ*). A GLAE 23,1-ben pedig azt olvashatjuk, hogy „*Ádám, hova bújtál?*” (*Αδαμ, ποῦ ἐκρύβης*). A fordításokban a megszólítás már elvész, pusztán csak annyit olvashatunk a magyar szövegben, hogy „*Hol vagy?*”. A „hol” és „hova” helyett lehet pontosabb fordítás lenne a „merre” kérdőszó.

<p>„<i>Ki adta tudodra, hogy meztelen vagy? Csak nem ettél arról a fáról, amelyről megparancsoltam neked, hogy ne egyél?</i>” (Ter 3,11)</p>	<p>„<i>Ki világosított fel arról téged, hogy meztelen vagy, csak nem hagytad el parancsomat, melyet azért adtam, hogy megőrizd!</i>” (GLAE 23,3 ford. Vanyó)</p>	<p>„<i>Ki figyelmeztetett, hogy meztelen vagy? Ugye azért vetted észre, mert megszegted parancsomat, amelyet adtam neked, hogy megtartsad?</i>” (GLAE 23,3 ford. Kapitánffy)</p>
--	--	--

Ez a részlet majdnem teljes mértékben megegyezik a különböző szövegvariánsokban. Kiemelendő azonban a Kapitánffy által készített fordításban az „ugye” kötőszó, hiszen ebből Isten mindentudóságára találunk utalást, aki előre tudja, hogy miért rejtőzött el az első emberpár színe elől, erre nem kell rákérdezzen, pusztán csak a tett kihangsúlyozása érdekében fogalmazza meg a probléma forrását. A Teremtés könyvében és a Vanyó László által készített fordításban a „csak nem” kifejezés nem annyira erőteljes.

Isten, amikor megérkezik a Paradicsomba megítélni az első emberpárt szintén felteszi a kérdést Évának, hogy „*miért tetted ezt?*” (GLAE 23,5). Évának a válasza mind a Teremtés könyvében mind a GLAE-ben ugyanaz: a kígyó szedte rá. Ez a részlet szóról szóra megegyezik a két szövegben, a LXX-ban (Ter 3,13) és a GLAE 23,5-ben: „*Ο ὄφις ἠπάτησέν με*”.

A GLAE szövegében a megtorlás pillanatában Isten ugyanazokat a szereplőket bünteti, mint akik a Teremtés könyvében is fel vannak vonultatva: Évát, Ádámot és a kígyót bünteti, ebben a részében az írásnak a Sátán már nem jön képbe, azt, hogy vele mi történik, a görög szövegekből nem tudjuk meg, és a dolgozatunk témája szempontjából ez nem is

releváns. Az ítéletek fordított sorrendben szerepelnek itt a Teremtés könyvéhez viszonyítva: először Ádám ítéletét mondja ki Istent, majd az Éváét, legvégül a kígyóét. A Teremtés könyvében az ítélet a bűn elkövetésének sorrendjét követi.¹⁴⁸

Mivel jelen dolgozat középpontjában Éva áll, ezért főleg a rá kirótt büntetést érdemes megvizsgálni (Ter 3,16), ez releváns a téma szempontjából, hiszen egy itteni gondolat az, amit aztán a későbbiekben kiragadnak a különböző művek szerzői, hogy legitimizálják a nő alárendeltségét. Egy olyan mondatról van szó, ami a megint visszaköszön a GLAE 25,1-4-ben is: „ő uralkodni fog majd rajtad” (*καὶ αὐτός σου κυριεύσει*). A GLAE itt szintén szóról szóra átvette a LXX fogalmazásmódját.

A kiüzetés oka legitimizálni látszik a kígyó egyik állítását, miszerint az isteni mivolthoz került közelebb az első emberpár a tiltott gyümölcs elfogyasztása által. Isten ugyanis a következőképpen fogalmaz: „*Íme, az ember olyanná lett, mint egy közülünk: tud jót és rosszat. Most aztán nehogy kinyújtsa a kezét, vegyen az élet fájáról is, egyen, és örökké éljen!*»” (Ter 3,22).

Figyelemreméltó az is, ahogyan Ádám megpróbálja magát visszahízelegni Isten kegyeibe: az angyalok utat is engednek neki, hogy próbálja meggyőzni Istent, hogy a bűn ellenére maradhassanak a Paradicsomban, de Isten válasza igencsak meghökkentő – azzal vádolja az angyalokat, hogy megkérdőjelezik ítéletének helyességét, igazságosságát, márpedig, mint azt tudjuk, Isten tévedhetetlen és igazságos.

3.4. Éva hibáztatása

A GLAE többször is kihangsúlyozza Éva tettének súlyosságát. Teszi ezt Éva szavain keresztül, illetve mások által, akik rávilágítanak arra, hogy milyen nagy bünt cselekedett. Ezeket a részeket fogjuk közelebről megvizsgálni. Konkrétan a következő részekben hangzik el Éva hibáztatása a törtétekért: 7,1; 14,2; 21,6; 23,5; 11,1; és a 9,2; 10,2; 32,2; 42,6; 29,8-9 versek szólnak arról, hogy Éva önmagát okolja a törtétekért, és tettének következményeiért.

Éva összesen háromszor ad hangot megbánásának, de többször is siratja tettét, saját magát hibáztatja. Legelső alkalommal akkor, amikor Ádám, miután elmondta röviden bűnbeesésük és kiüzetésük történetét, felsóhajt fájdalomában, kínjában, és erre Éva sírni kezd

¹⁴⁸ CLIFFORD – MURPHY, 55.

és arra kéri Ádámot, adja neki betegségének felét, hiszen mindez miatta történt, miatta sújtja Ádámot ennyi szenvedés (GLAE 9,1-2).

A következő ilyen szakasz, ahol Éva siratja tettét az a vadállattal való találkozáskor hangzik el, amikor Éva amiatt sír, hogy a feltámadás napján majd a bűnösök őt fogják átkozni, hiszen ő volt az, aki nem tartotta meg Isten parancsát (GLAE 10,2). Ezen gondolatára ráerősít a vadállat is, mely megtámadja Szetet, hiszen azt állítja, hogy mindezen történésekért Éva a felelős (GLAE 11,1).¹⁴⁹

A GLAE 20,1-ben, rögtön a bűn elkövetése után Éva sírva fakad, mert rádöbben tettének súlyosságára, illetve azért, mert eszébe jut esküje is, ami által kötelezte magát, hogy férjének is adjon a tiltott gyümölcsből. Ez az a pillanat, amikor rádöbben, hogy amit tett az visszafordíthatatlan és súlyos következményekkel jár, hogy innen már nincs visszaút.

Harmadszor Éva akkor ad megbánásának hangot, amikor Ádám utolsó perceiben van. Ekkor ugyanis Ádám felszólítja Évát, hogy imádkozzon. Éva tehát nem saját kezdeményezésre mondja el imáját.¹⁵⁰ Éva a történet ezen szakaszán a következő szavakkal tart bűnbánatot: „*Vétkeztem, Istenem, vétkeztem, Mindenség Atyja, vétkeztem ellened, vétkeztem kiválasztott angyalaid ellen, vétkeztem a kerubok ellen, vétkeztem megingathatatlan trónod ellen, vétkeztem Uram, nagyon tévedtem, vétkeztem ellened és minden bűn általam lett a teremtésben!*” (GLAE 32,2)¹⁵¹ Ebben a részletben az egyik kiemelendő fogalom a „Mindenség Atyja”, itt jelenik meg elsőként a GLAE szövegében. Szentírási részek azonban gyakran hivatkoztak Istenre mint atyára. A másik dolog ami fontos itt ebben a részletben, az Évának a testtartása: leborul a földre és úgy imádkozik. Mindaddig sírással, kesergéssel volt inkább egyidejű az ima, itt viszont már kíséri egy specifikus testhelyzet is.¹⁵²

Legutoljára pedig akkor vallja magát méltatlannak és vétkesnek, amikor a halálán van (GLAE 42,6). Arra kéri utolsó fohászában Istent, hogy méltassa őt, „méltatlant és vétkest”, hogy Ádám mellé legyen temetve, ne legyen tőle elválasztva halála után sem, hiszen egész életüket együtt töltötték.

Éva önostorozása mellett a történet többi szereplője is gyakran tesz utalást arra, hogy minden rossz és szerencsétlenség Éva tette miatt jött a világba. Az egyik ilyen személy, aki nem egyszer kihangsúlyozza Éva bűnének a súlyát az maga Ádám, de rajta kívül többek közt a vadállat is felelmegeti Éva bűnét és annak következményeit. Az első alkalom, amikor

¹⁴⁹ LEVISON: *Prayer*, 226.

¹⁵⁰ LEVISON: *Prayer*, 224.

¹⁵¹ Az itteni formula igen hasonló a misében is elhangzó bűnbánati imára.

¹⁵² LEVISON: *Prayer*, 224-225.

Ádám Évát hibáztatja, az a mű elején van, amikor azt mondja a halálos ágyán, hogy Éva miatt hal meg (GLAE 7,1).¹⁵³

A későbbiekben Ádám ugyanazt a kérdést szegezi az asszonynak a halálos ágyán is és Éva elbeszélése szerint a bűnbeesés után is. A kérdés pedig a következő: „*Mit tettél velünk?*” (GLAE 14,2 és 21,6). Az utóbbi részlet minden fordításban ugyanúgy jelenik meg. Az angol fordításban a 14,2 és a 21,6 versekben is ugyanaz áll: „*What have you done to us?*”. A magyar fordításokban azonban a GLAE 14,2 különböző képpen van fordítva. Az eltérésből adódóan nem egyértelmű, hogy ki az alanya az Ádám által feltett kérdésnek, hiszen az áll a különböző szövegvariánsokban, hogy:

<p>„Ádám pedig ezt mondta Évának: - Mit tettem bennetek, és mily nagy haragot hoztam (E/1) rátok, ami nem más mint a halál, mely uralkodik egész nemünkön!” (GLAE 14,2 ford. Vanyó)</p>	<p>„Ádám így szólt Évához: »Miért tetted ezt velünk, miért vontál (E/2) szörnyű haragot ránk, a halált, amely egész nemzetségünkön uralkodik?» (GLAE 14,2 ford. Kapitánffy)</p>	<p>„És Ádám így szólt Évához: »Ó Éva, mit tettél velünk? Nagy haragot hoztál ránk, ami a halál, mely uralkodni fog egész fajunkon.«” (GLAE 14,2 ford. szerző Anderson nyomán)</p>
---	---	--

A Vanyó fordításban szokatlan, hogy a fogalmazás alapján azt a következtetést vonhatná le az olvasó, hogy a szenvedés, a rossz, a halál, ami mind a bűn következménye, Ádám miatt jött a világba, ő ebben a vétkes. Ugyanez a gondolat még egyszer visszaköszön később, a GLAE 27,1-ben. Erről beszéltünk már az előbbieken. Azonban az egy kivételes vers, máshol azonban mindenütt Éva az, aki felelősségre van vonva egyedül a törtétekért. Ugyanúgy ebben a részletben is, minden más fordításban ezeket a szavakat Ádám Évához és Éváról mondja, nem ő vállal felelősséget a törtétekért. Annak érdekében, hogy fényt derítsünk ezen eltérésre, felkutattuk az eredeti, görög szöveget is, amelyben, az angol szöveghez hasonlóan, ugyanaz a szóösszetétel szerepel mindkét versben: „*τί καίριότατος ἐν ἡμῖν*”.

Van még egy érdekes rész a szövegben, ami elég kevés görög kéziratban fordul elő, viszont a latin kéziratok ezzel a jelenettel szoktak kezdődni. Itt arról van szó, hogy miután nem kaptak eledelt maguknak, Ádám és Éva bűnbánatot tartanak, hátha Isten megkönyörül

¹⁵³ LEVISON: *Prayer*, 225-226.

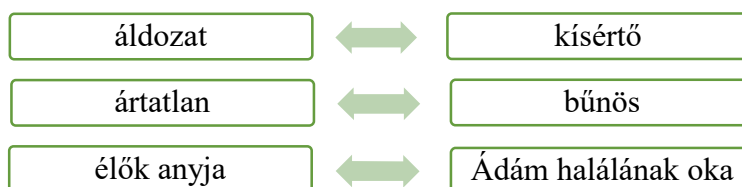
rajtuk. Ez a jelenet előtt, végső elkeseredésében Éva azt kéri Ádámtól, hogy pusztítsa őt el, hiszen így esetleg még van esély arra, hogy Ádámot visszafogadják a Paradicsomba. Ádám azonban, annak ellenére, hogy azt láttuk, hogy ő is Évát hibáztatja a történetekért, nem hajlandó felemelni kezét saját bordája, Isten képmása ellen (GLAE 29,8-9). Ez az egyedüli hely, ahol Évára is, mint Isten képmására találunk utalást. A szöveg többi részében ez a cím Ádámot és Szetet illeti meg. Utóbbi esetében ez a vadállattal szembeni fellépésekor hangsúlyos, amikor Éva szavára nem hallgat a vadállat, de amint Szet rászól, megalázkodik és visszavonul.

Következtetések

A válaszom a címben feltett kérdésre egyértelmű nem. Éva nem egy történeti alak volt. A világban mindig is jelen volt a rossz, az emberi szabadakaratból kifolyólag, hiszen az ember szabadon dönthet amellett, hogy nem Isten tetszése szerint éli az életét és hozza meg mindennapi döntéseit. A rossz létezésének a miértje már ősidők óta foglalkoztatta az emberiséget. A zsidóságban és a kereszténységben ez összefügg a teodicea kérdésével. A rossz eredetének kérdésére különböző magyarázatokat kerestek az évszázadok során. A második teremtéstörténet egy etiológiai elbeszélés, amely a tapasztalt jelenség okait keresi: egy magyarázatot kínál arra, hogy mi miatt van jelen a rossz, a szenvedés, a halál a világban. Az Éden-történet a szenvedés eredetét egy első emberpár bukására vezeti vissza.

A nő hibáztatása az interpretációs folyamat során fokozódott, és más mítoszok befolyása is igen erős volt. A bűnbeesés történetnek az áthagyományozása és értelmezése során, többek között a Pandora-mítosz hatására, Éva egyre negatívabb szereplővé vált. Az olvasók ezt az etiológiai írást egyértelműnek vették és betű szerint értelmezték.

Láthattuk, hogy Éva személye, ahogyan azt a bevezetőben is meghatároztuk, ambivalens. Ez az ambivalencia több szempontból is megnyilvánul, hiszen Éva egyszerre:

Amikor a teodicea kérdése szóba jön, Évát inkább a második oszlopban felsoroltakkal hozzák párhuzamba. Erre, amint azt a bevezetőben, a hipotézisemben megfogalmaztam, a GLAE is ráerősít. Átveszi ugyanis a második teremtéstörténetet, de olyan módosításokat, kiegészítéseket végez rajta, melyek során Éva alakja egyre negatívabbá válik. Itt már Éva egyedül volt, Ádám nem tartózkodott mellette a kísértés pillanatában. Ez azt sugallja, hogy ha Ádám ott lett volna, mindez meg se történhet, viszont így, hogy az asszony egyedül maradt bekövetkezett a baj.

A két szöveget a dolgozat során részletesen összevettem, ez a függelékben is nyomomon követhető, ahol egy táblázatba foglaltam a GLAE angol nyelvű fordítását, melyet Gary A. Anderson készített és az angol nyelvű NRSV szentírási szöveget. Ebben a táblázatban jól megfigyelhető, hol vannak a párhuzamok a két szöveg között, hol egészíti ki a történetet a GLAE. Ezekre a párhuzamokra, szóról szóra átvett részletekre és kiegészítésekre

fókuszáltam a dolgozat során, ezeket tárgyaltam részletesen. Ebből a vizsgálatból egyértelműen látszott az, ahogyan a GLAE hozzájárul a második teremtéstörténet és a bűnbeesés történetének az újraértelmezéséhez és ahhoz, hogy Éváról egyre negatívabb képet fessen. Évának az imái nincsenek meghallgatva, az istenképiség nem vonatkozik rá, tehát az asszony ezen értelmezések szerint teljesen függ férjétől és alárendelt neki. Ő a gyenge, könnyen megkísérthető teremtmény, aki a férfi szenvedésének oka. Mindezen gondolatok, ez a fajta felfogás mind a mai napig jelen van társadalmunkban, befolyásolja a XXI. századi ember gondolkodását is.

Abstract

The second creation narrative had a very powerful impact on the way ancient Jewish and Christian society thought about women and their role in the community. Scholars in the first centuries often interpreted the text of the Bible literally, focusing on the culpability of Eve. However, historical critical exegesis underscores that the second creation narrative and the story of the Fall is an etiological composition, not a historical record.

My thesis focuses on the *Greek Life of Adam and Eve (GLAE)*, a writing which reinterprets Gen 2–3, focusing on the guilt of Eve. The text is composed as a farewell speech. On his deathbed Adam calls Eve to tell their children the story of the fall and their expulsion from the Garden of Eden. The GLAE describes in detail the fall. There are some major differences between GLAE and Gen 2–3. The GLAE tends to modify the circumstances in which the story of the fall takes place so that Eve alone would be the one to blame for all the evil and distress that came into the world with the first sin.

In my thesis I apply the intertextual approach to get a closer look at the two texts. I focus on the differences and similarities between the two. It is clear that the GLAE uses the LXX text of Genesis; some phrases are taken from the LXX word-for-word. My hypothesis is that the GLAE has influenced the negative assessment of Eve and implicitly of women. The narrative accentuates Eve's subordination to Adam and her deceivable, weak nature.

In the first chapter I take a closer look at the second creation narrative, focusing on its structure and I give an overview of the myths that influenced the writer of this text. I also give a brief overall of the second creation narrative. The second chapter consists of the evolution of GLAE's research. I also present the Greek manuscripts and their discovery. I succinctly present the story of GLAE as well. My last chapter then takes the two text and compares it. I mostly used the Hungarian and English translations, but there were several verses where I looked up the original Greek text.

Bibliográfia

1. Bibliakiadások és más primér források

- *Ó- és Újszövetségi Szentírás a Neovulgáta alapján.* Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat, Budapest 2002.
- *New Revised Standard Version of The Bible*, 1989 in:
<https://www.biblegateway.com/passage/?search=Genesis+2&version=NRSV>,
2021.04.25.
- *The Holy Bible, English Standard Version.* Crossway Bibles, h.n. 2016 in:
Accordance 13, Bible Software, Version: 13.1.7 Lite, 2021.
- *Biblia Hebraica Stuttgartensia*, R. Kittel et al. (szerk.), Stuttgart 1997.
- *Septuaginta. Id est Vetus Testamentum graece iuxta LXX interpretes*, Alfred Rahlfs (szerk.), Stuttgart 1979.
- *Septuaginta. Geneza. Exodul. Leviticul. Numerii. Deuteronomul.* (ford. Cristian Bădiliță et al.), București 2004.
- *Septuaginta Genesis I.* (ford. Fehér Tivadar), Szabadka 2015.
- TROMP, Johannes: *The Life of Adam and Eve in Greek. A Critical Edition*, Leiden – Boston 2005.
- *Apocalypse of Moses* (ford. Gary A. Anderson) in: A.M. Denis: *Concordance grecque des pseudepigraphes d'Ancien Testament*, Louvain-la-Neuve 1987.
- *Mózes (Ádám) apokalipszise* (ford. Vanyó László) in: Vanyó László (szerk.): *Apokrifek*, Budapest, 1988.
- *Mózes apokalipszise* (ford. Kapitánffy István) in: *Apokrif iratok. Apokalipszisek*, Budapest 1997.
- Philo Alexandrinus: *Questions and Answers on Genesis*, (ford. Ralph Marcus), Philo Supplement I., Loeb Classical Library 380, Cambridge 1979.

2. Szótárak és lexikonok

- LÉON-DUFOUR, Xavier, (szerk.): *Biblikus Teológiai Szótár*, ford. Szabó Ferenc SJ – Nagy Ferenc SJ, Budapest 2009.
- MURAOKA, Takamitsu.: *A Greek-English Lexicon of the Septuagint*, Louvain-Paris-Walpole 2009.
- STRONG, James: *Greek Dictionary of the New Testament*, h.n. 1890 in: Accordance 13, Bible Software, Version: 13.1.7 Lite, 2021.

3. Szakirodalom

- ARAUJO, Magdalena Díaz: *The Satan's Disguise: The Exoneration Of Eve In The greek Life Of Adam And Eve 17:1-2* in: *Judaïsme ancien/Ancient Judaism* 5 (2017), 157–180.
- ARAUJO, Magdalena Díaz: *The Sins of the First Woman: Eve Traditions in Second Temple Literature with Special Regard to the Life of Adam and Eve* in: Eileen Schuller – Marie-Theres Wacker (szerk): *Early Jewish Writings*, Atlanta 2017.
- ARBEL, Vita Daphna: *Traditions of Eve in Antiquity: The Greek Life of Adam and Eve* in: *Forming Femininity in Antiquity. Eve, Gender, and Ideologies in the Greek Life of Adam and Eve*, Oxford 2012.
- BENYIK György: *Ószövetségi egzegézis I. A teremtés és A kivonulás könyve*, Szeged 1990.
- BRODIE, Thomas L.: *Genesis as Dialogue: Genesis' Twenty-six Diptychs as a Key to Narrative Unity and Meaning* in: André Wénin (szerk): *Studies in the Book of Genesis. Literature, Redaction and History*, Leuven 2001, 297–314.
- BROWN, Raymond E., S.S.: *Apokrifek* in: Raymond E. Brown, Joseph A. Fitzmyer, Roland E. Murphy: *Jeromos Bibliakommentár III., Biblikus tanulmányok*, Budapest 2003.
- CLIFFORD Richard J., S.J. – MURPHY, Roland E, O. Carm: *Teremtés könyve* in: Raymond E. Brown, Joseph A. Fitzmyer, Roland E. Murphy: *Jeromos Bibliakommentár I., Az Ószövetség könyveinek magyarázata*, Budapest 2003.

- COUSLAND, J. R. C.: *Adam and Eve: Did Satan Sleep with Eve in the Greek and Latin Lives of Adam and Eve?* in: *The Journal of Theological Studies*, NS, 71/1 (2020), 134–157.
- FODOR György: *Az apokaliptikus eszkatológia* in: Kránitz Mihály (szerk.): *Az atyák dicsérete. A 60 éves Vanyó László köszöntése*, Budapest 2002.
- HARTLEY, John E.: *New International Biblical Commentary. Genesis*, Peabody 2008.
- DE JONGE, Marinus – TROMP, Johannes: *The Life of Adam and Eve and Related Literature*, Sheffield 1997.
- KOCSIS Imre: *Bevezetés az Újszövetség könyveibe*, Szent István Kézikönyvek 18, Budapest 2019.
- KVAM, Kristen E. – SCHEARING, Linda S. – ZIEGLER, Valarie H.: *Eve and Adam: Jewish, Christian, and Muslim Readings On Genesis and Gender*, Bloomington 1999.
- LEVISON, John R.: *Adam and Eve in Romans 1.18–25 and the Greek Life of Adam and Eve* in: *New Testament Studies* 50/4 (2004), 519–534.
- LEVISON John R.: *The Prayers of Eve in the Greek Life of Adam and Eve* in: Ariel Feldman – Timothy J. Sandoval: *Petitioners, Penitents, and Poets*, Berlin 2020, 219–230.
- LEVISON, John R.: *Terrestrial Paradise in the Greek Life of Adam and Eve* in: *Journal of the Study of Pseudepigrapha*, Vol 28/1 (2018), 25–44.
- PERKINS, PHEME: *First Corinthians*, Michigan 2012, 135–141.
- PUSKÁS Attila – PERENDY László (szerk.): *Istenképesség, átistenülés, emberi méltóság. Teológiai tanulmányok – Varia theologica 10*, Budapest 2019.
- RÓZSA Huba: *Bevezetés az Ószövetség könyveibe*, Budapest 2016.
- RUDMAN, Dominic: *A Little Knowledge is a Dangerous Thing: Crossing Forbidden Boundaries in Gen 3–4* in: André Wénin (szerk.): *Studies in the Book of Genesis. Literature, Redaction and History*, Leuven 2001, 461–466.
- SCHÜRER, Emil: *The History of the Jewish People in the Age of Jesus Christ (175 B.C. – A.D. 135) III.1*, Edinburgh, 1986.
- TIMOTIN, Emanuela: *Tradiția românească a apocrifului Viața lui Adam și a Evei. Prima traducere* in: *Limba română* 63 (2014), 533–546.
- TRIBLE, Phyllis: *God and the Rhetoric of Sexuality*, Minneapolis 2014.
- TROMP, Johannes: *Literary and Exegetical Issues in the Story of Adam's Death and Burial (GLAE 31-42)* in: L. Van Rompay – J. Frishman (szerk.): *The Book of Genesis*

in Jewish and Oriental Christian Interpretation, *Traditio exegetica graeca* 5, Leuven 1997, 25–41.

- TROMP, Johannes: *The Story of our Lives: The qz-Text of the Life of Adam and Eve, the Apostle Paul, and the Jewish-Christian Oral Tradition concerning Adam and Eve* in: *New Testament Studies*, Volume 50/2 (2004), 205–223.
- TURDEANU, Emil: *Apocryphes Slaves et Roumains De L'Ancien Testament*, Leiden 1981.
- ZAMFIR Korinna: *Az első Timóteus-levél antropológiai fejtegetéseinek kulturális háttere és célja* in: Benyik György (szerk.): „Testben élünk”, Szegedi Nemzetközi Biblikus Konferencia 2010. szeptember 9-11., Szeged 2011, 259–278.
- ZAMFIR Korinna: *Az ószövetségi nőkép néhány vonása és hatástörténete* in: Bodó Márta (szerk.): *Nőnek (is) teremtette, Nők a társadalomban és az egyházban*, Csíkszereda 2006, 19.
- ZAMFIR Korinna: *Ószövetségi exegézis*, Kolozsvár 2008.
- ZAMFIR Korinna: *Men and Women in the Household of God. A Contextual Approach to Roles and Ministries in the Pastoral Epistles*, Göttingen 2013.

Függelék

1.1 [Introduction. *The story and history of Adam and Eve, the protoplasts, revealed by God to Moses his servant, when he received the tablets of the law from His hand, having been instructed by the Archangel Michael. May the Lord be praised.*] This is the story of Adam and Eve after they had gone out of Paradise.

1.2 And Adam took his wife Eve and went to the east and abode there eighteen years and two months.

1.3 And Eve conceived and bore two sons; Adiophotos, who is called Cain and Amilabes who is called Abel.

2.1 And after this, Adam and Eve were with one another and while they were sleeping, Eve said to Adam her lord:

2.2 "My lord, Adam, behold, I have seen in a dream this night the blood of my son Amilabes who is styled Abel being poured into the mouth of Cain his brother and he went on drinking it without mercy. But he begged him to leave a little of it.

2.3 Yet he hearkened not to him, but gulped it down completely; nor did it stay in his stomach, but came out of his mouth.

2.4 And Adam said, "Let us arise and go and see what has happened to them. (I fear) lest the adversary may be assailing them somewhere."

3.1 And they both went and found Abel murdered by the hand of Cain his brother.

3.2 And God said to Michael the archangel: "Say to Adam: 'Reveal not the mystery that you know to Cain your son, for he is a son of wrath. But do not be sad, for I will give you another son instead of him; he shall show (to you) all that you shall do. Do not tell him anything.'"

3.3a Thus God spoke to his archangel. But Adam kept the word in his heart, and with him also was Eve, though they were sad concerning Abel their son.

4.1 And after this, Adam knew Eve his wife, and she conceived and bore Seth.

4.2 And Adam said to Eve: "Behold! we have begotten a son in place of Abel, whom Cain killed, let us give glory and sacrifice to God."

5.1a And Adam begat thirty sons and thirty daughters

5.1b and Adam lived nine hundred and thirty years; and he fell sick and cried with a loud voice and said, "Let all my sons come to me that I may see them before I die."

5.2 And all assembled, for the earth was divided into three parts.

5.3 And Seth his son said to him: "Father Adam, what is your pain?"

4 ¹Adam^[a] made love to his wife Eve, and she became pregnant and gave birth to Cain.^[b] She said, "With the help of the LORD I have brought forth^[c] a man." ² Later she gave birth to his brother Abel.

4 ²⁵Adam made love to his wife again, and she gave birth to a son and named him Seth,^[h] saying, "God has granted me another child in place of Abel, since Cain killed him." ²⁶

5 ⁴ After Seth was born, Adam lived 800 years and had other sons and daughters. ⁵ Altogether, Adam lived a total of 930 years, and then he died.

Függelék

5.4 And he said, "My children, I am crushed by the burden of pain." And they said to him, "What is pain, what is illness?"

6.1 And Seth answered and said to him: "Did you remember, father, the fruit of paradise of which you used to eat, and have you become sad in yearning for it?"

6.2 "If this be so, tell me, (and) I will go and bring you fruit from paradise. For I will set dung upon my head and will weep and pray that the Lord will hearken to me and send his angel (and bring me some fruit from paradise), and I will bring it you that your pain may cease from you."

6.3 Adam said to him: "Nay, my son Seth, but I have (much) sickness and pain!" Seth said to him: "And how has this come upon you?"

7.1 And Adam said to him: "When God made us, me and your mother, **through whom also I die**, he gave us power to eat of every tree which is in paradise, but, concerning that one only, He charged us not to eat of it, and through this one we are to die.

7.2 **And the hour drew near for the angels who were guarding your mother to go up and worship the Lord, And the enemy gave it to her and she ate from the tree. You know that I was not near her nor the holy angels.**

7.3a Then she gave also to me to eat.

8.1 And God was angry with **us**, and the Lord came into paradise and set up his throne and called me in a terrible voice and said: "Adam, where are you? And why do you hide from my face? Shall the house be able to hide itself from its builder?"

8.2 And he said to me: "Since you have abandoned my covenant, I have brought upon your body seventy-two strokes; first a stroke to the eyes, second a stroke to the hearing, and likewise in turn strokes shall follow upon (all parts of) the body."

9.1 As he said this to his sons, Adam groaned sore and said: "What shall I do? I am in great distress."

9.2 **And Eve wept and said: "My lord Adam, rise up and give me half of your pain and I will endure it; for it is on my account that this has happened to you, on my account you have these troubles."**

9.3 But Adam said to Eve, "Arise and go with my son Seth near to paradise, and put earth upon your heads and weep and pray God

2 ¹⁶ And the LORD God commanded the man, "You are free to eat from any tree in the garden; ¹⁷ but you must not eat from the tree of the knowledge of good and evil, for when you eat from it you will certainly die."

3 ⁹ But the LORD God called to the man, "Where are you?"

Függelék

9.4 to have mercy upon me and send his angel to paradise, and give me of the tree out of which the oil flows, and bring it me, and I shall anoint myself and shall have rest from my illness.

9.5 And I will show you the way in which we were deceived at first."

10.1 Then Seth and Eve went to area of paradise. And while they were going, Eve saw her son, and a wild beast assailing him,

10.2 and Eve wept and said: "Woe is me; if I come to the day of the Resurrection, all those who have sinned will curse me saying: 'Eve has not kept the commandment of God.'"

10.3 And she spoke to the beast: "You wicked beast, Do you not fear to fight with the image of God ? How was your mouth opened? How were your teeth made strong? How did you not call to mind your subjection? For long ago you were made subject to the image of God."

11.1 Then **the beast cried out and said: "It is not our concern, Eve, your greed and your wailing, but your own; for (it is) from you that the rule of the beasts has arisen.**

11.2 How was your mouth opened to eat of the tree concerning which God commanded you not to eat of it? On this account, our nature also has been transformed.

11.3 Now therefore you cannot endure it, if I begin to reprove you."

12.1 Then Seth spoke to the beast, "Close your mouth and be silent and stand off from the image of God until the day of Judgment."

12.2 Then the beast said to Seth: "Behold, I stand off from the image of God." And the beast fled and left him wounded and went to his hut.

13.1 And Seth went with Eve near paradise, and they wept there praying to God to send his angel and give them the oil of mercy.

13.2a And God sent the archangel Michael and he said to Seth:

13.2b "Seth, man of God, weary not yourself with prayers and entreaties concerning the tree which flowed with oil to anoint your father Adam.

13.3 For it shall not be your now, but in the end of the times. Then shall all flesh be raised up from Adam till that great day, Ñall that shall be of the holy people.

13.4 Then shall the delights of paradise be given to them and God shall be in their midst.

Függelék

13.5 And they shall no longer sin before his face, for the evil heart shall be taken from them and there shall be given them a heart understanding the good and to serve God only.

13.6 But do go back to your father since the term of his life is filled in three days, and when his soul goes forth you will see its awesome ascent."

14.1 After the angel said these things it left them. And Seth and Eve came to the hut where Adam was lying.

14.2 And **Adam said to Eve: "O Eve, What have you done to us? You have brought great wrath upon us which is death which will rule over our entire race."**

14.3 And Adam said to Eve: "Call all our children and the children of our children and tell them the manner of our transgression."

15.1 Then said **Eve** to them: "Hear all my children and children's children and I will relate to you how the enemy deceived **us**."

15.2 It befell that we were guarding paradise, each of us the portion allotted to us from God. Now I guarded in my lot, the west and the south.

15.3 But the devil went to Adam's lot, where the male creatures were. For God divided the creatures; all the males he gave to your father and all the females he gave to me. Each of us guarded his own portion.

16.1 **And the devil spoke to the serpent** saying, "Rise up, come to me and I will tell you a word whereby you may have profit." And he arose and came to him.

16.2 And the devil said to him: "I hear that you are wiser than all the beasts, and I have come to counsel you."

16.3 Why do you eat of the tares of Adam and his wife and not of paradise? **Rise up and we will cause him to be cast out of paradise, even as we were cast out through him.**"

16.4 The serpent said to him, "I fear lest the Lord be wroth with me." The devil said to him: "Fear not, only be my vessel and I will speak through your mouth words to deceive them."

17.1 And instantly he hung himself from the wall of paradise, and when the angels ascended to worship God, then Satan appeared in the form of an angel and sang hymns like the angels.

17.2 And he bent over the wall and I saw him, like an angel. And he said to me: "Are

Új szívet adok nektek és új lelket oltok belétek, kiveszem testetekből a kőszívet és hússzívet adok nektek. (Ez 36,26)

2¹⁵ The LORD God took the man and put him in the Garden of Eden to work it and take care of it.

3^{1a} Now the serpent was more crafty than any of the wild animals the LORD God had made.

Függelék

you Eve? "And I said to him, "I am."

17.3 And he said to me, "What are you doing in paradise?" And I said to him, "God set us to guard and to eat of it."

17.4 The devil answered through the mouth of the serpent: "You do well but you do not eat of every plant."

17.5 And I said: "Yes, we eat of all, save one only, which is in the middle of paradise, concerning which, God charged us not to eat of it, for, you shall die the death."

18.1 Then the serpent said to me, "As God lives! I am grieved on your account that you are like animals, for I would not have you ignorant. But arise, (come) hither, hearken to me and eat and perceive the value of that tree."

18.2 But I said to him, "I fear lest God be angry with me as he told us."

18.3 And he said to me: "Fear not, for as soon as you eat of it, you too shall be as gods, in that you shall know what is good and what is evil.

18.4 But God knew that you would be like Him, so he envied you and said, 'You shall not eat of it.'

18.5 But, do give heed to the plant and you will see its great glory." I gave heed to the plant and saw its great glory. I said to him that **it was pleasing to the eyes.**

18.6 Yet I feared to take of the fruit. And he said to me: "Come hither, and I will give it you. Follow me."

19.1 And I opened (it for him) and he entered paradise and went before me. He walked a little way, then turned and said to me: "I have changed my mind and I will not give you to eat." These things he said wishing to trap me in the end. And he said to me: "If you swear to me that you will give also to your husband."

19.2 (And) I said, "I do not know what sort of oath I should swear to you? Yet what I know, I say to you: By the throne of the Master, and by the Cherubim and the Tree of Life, I will give also to my husband to eat."

19.3 And when he had received the oath from me, he came and entered and placed upon the fruit the poison of his wickedness -- which is (the sense of) desire, for it is the beginning of every sin -- and he bent the branch on the earth and I took of the fruit and I ate.

3^{1b} He said to the woman, "Did God really say, 'You must not eat from any tree in the garden'?"

² The woman said to the serpent, "We may eat fruit from the trees in the garden, ³but God did say, 'You must not eat fruit from the tree that is in the middle of the garden, and you must not touch it, or you will die.'"

³⁴ "You will not certainly die," the serpent said to the woman. ⁵ "For God knows that when you eat from it your eyes will be opened, and you will be like God, knowing good and evil."

³^{6a} When the woman saw that the fruit of the tree was good for food and **pleasing to the eye.**

³^{6a} When the woman saw that the fruit of the tree was good for food and pleasing to the eye, and also desirable for

Függelék

20.1 And in that very hour **my eyes were opened, and forthwith I knew that I was naked of the righteousness with which I had been clothed** (upon), and I wept and said to him: "Why have you done this that you has deprived me of the glory with which I was clothed?" But God knew that you woBut I wept also about the oath, which I had sworn. But he descended from the tree and vanished. And I began to seek, in my nakedness, in my part for leaves to hide my shame, but I found none, for, as soon as I had eaten, the leaves showered down from all the trees in my part, **except the fig-tree** only.

20.5 I took leaves from it and made for myself a girdle and it was **from the same plant of which I had eaten.**

21.1 And I cried out in that very hour, "Adam, Adam, where are you? Rise up, come to me and I will show you a great mystery."

21.2 But when your father came, I spoke to him words of transgression which have brought us down from our great glory.

21.3 For, when he came, I opened my mouth and the devil was speaking, and I began to exhort him and said, "Come hither, my lord Adam, hearken to me and eat of the fruit of the tree of which God told us not to eat of it, and you shall be as a God."

21.4 And your father answered and said, "I fear lest God be angry with me. "And I said to him, "Fear not, for as soon as you have eaten you shall know good and evil."

21.5 And speedily I persuaded him, and he ate and his eyes were opened and he too knew his nakedness.

21.6 And to me he said, "**O wicked woman! what have you done to us? You have deprived me of the glory of God.**"

22.1 And in that same hour, we heard the archangel Michael blowing with his trumpet and calling to the angels and saying:

22.2 "Thus says the Lord, Come with me to paradise and hear the judgment with which I shall judge Adam." And when we heard the archangel sound the trumpet we said, "Behold God is coming into paradise to judge us." We feared and we hid.

22.3 And God came into paradise, mounted on the chariot of his cherubim with the angels proceeding before him and singing hymns of praises. As God entered paradise, the plants of Adam's portion flowered but all mine were bereft of flowers.

22.4 And the throne of God was fixed where the Tree of Life was.

gaining wisdom, she took some and ate it. She also gave some to her husband, **who was with her**, and he ate it.

3^{7a} Then the eyes of **both of them** were opened, and they realized they were naked;

3^{7b} so they sewed fig leaves together and made coverings for themselves.

3^{6b} She also gave some to her husband, **who was with her**, and he ate it.

Róm 3,23

3⁸ Then the man and his wife heard the sound of the LORD God as he was walking in the garden in the cool of the day, and they hid from the LORD God among the trees of the garden.

Függelék

23.1 And God called Adam saying, "Adam, where are you? Do you think that I won't find you? Can the house be hidden from the presence of its builder?"

23.2 Then your father answered; "It is not because we think we can't be found by you, Lord, that we hide, but I was afraid, because I am naked, and I was ashamed before your might, (my) Master."

23.3 God said to him, "Who showed you that you are naked, unless you has forsaken my commandment, which I delivered you to keep (it)."

23.4 Then Adam remembered the word which I spoke to him when I wished to deceive him "I will make you secure before God";

23.5 and **he turned and said to me: "Why have you done this?"** And I said, "The serpent deceived me."

24.1 God said to Adam: "Since you transgressed my commandment and hearkened to your wife, cursed is the earth on your account.

24.2 You shall work it and it shall not give its strength: thorns and thistles shall spring up for you and in the sweat of your face you shall eat your bread. You shall be in manifold toils and you shall not rest; you shall be crushed by bitterness, but of sweetness you shall not taste.

24.3 You shall be crushed from toils and constrained by cold. You shall struggle greatly and not become rich and you shall grow fat, but come to no end.

24.4 The beasts, over whom you ruled, shall rise up in rebellion against you, for you have not kept my commandment."

25.1 And the Lord turned to me and said: "Since you has hearkened to the serpent, and transgressed my commandment, you shall suffer torments and intolerable pains;

25.2 you shall bear children in much trembling and in one hour you shall come to the birth, and lose your life, from your sore trouble and anguish.

3 ⁹ But the LORD God called to the man, "Where are you?"

¹⁰ He answered, "I heard you in the garden, and I was afraid because I was naked; so I hid."

¹¹ And he said, "Who told you that you were naked? Have you eaten from the tree that I commanded you not to eat from?"

¹² The man said, "The woman you put here with me—she gave me some fruit from the tree, and I ate it."

¹³ Then the **LORD God said to the woman, "What is this you have done?"** The woman said, "The serpent deceived me, and I ate."

3 ¹⁷ To Adam he said, "Because you listened to your wife and ate fruit from the tree about which I commanded you, 'You must not eat from it,'

"Cursed is the ground because of you; through painful toil you will eat food from it all the days of your life.

¹⁸ It will produce thorns and thistles for you, and you will eat the plants of the field.

¹⁹ By the sweat of your brow you will eat your food until you return to the ground, since from it you were taken; for dust you are and to dust you will return."

3 ¹⁶ To the woman he said,

Függelék

25.3 But you shall confess and say: "Lord, Lord, save me, and I will turn no more to the sin of the flesh." But even another time you shall so turn.

25.4 And on this account, from your own words I will judge you, by reason of the enmity which the enemy has planted in you. And you shall return again to your husband and he will rule over you."

26.1 After he said these things to me, he spoke to the serpent in great wrath saying: "Since you has done this, and become a thankless vessel until you has deceived the innocent hearts, be cursed (more than) all beasts.

26.2 You shall be deprived of the food which you ate and you shall eat dust all the days of your life; on your breast and your belly you shall walk and be robbed of hands and feet.

26.3 There shall not be left you ear nor wing, nor one limb of all that with which you ensnared them in your malice and so caused them to be cast out of paradise;

26.4 and I will put enmity between you and their seed: he shall bruise your head and you shall bruise the heel of that one until the day of Judgment."

27.1 After saying these things he commanded the angels to cast us out of paradise:

27.2 and as we were being driven out amid our loud lamentations, your father Adam besought the angels and said: "Leave me a little (space) that I may entreat the Lord that he have compassion on me and pity me, for I only have sinned."

27.3 And they left off driving him and Adam cried aloud and wept saying: "Pardon me, O Lord, my deed."

27.4 Then the Lord said to the angels, "Why have you ceased from driving Adam from paradise? Is it I who have done wrong? Or have I judged badly? "

27.5 Then the angels fell down on the ground and worshipped the Lord saying, "You

"I will make your pains in childbearing very severe; with painful labor you will give birth to children. Your desire will be for your husband, and he will rule over you."

3¹⁴ So the LORD God said to the serpent, "Because you have done this,

"Cursed are you above all livestock and all wild animals!

You will crawl on your belly and you will eat dust all the days of your life.

¹⁵ And I will put enmity between you and the woman, and between your offspring^[a] and hers; he will crush^[b] your head, and you will strike his heel."

3²¹ The LORD God made garments of skin for Adam and his wife and clothed them. ²²And the LORD God said, "The man has now become like one of us, knowing good and evil. He must not be allowed to reach out his hand and take also from the tree of life and eat, and live forever."

Függelék

are just, O Lord, and you judge righteously ."

28.1 But the Lord turned to Adam and said: "I will not suffer you henceforward to be in paradise."

28.2 And Adam answered and said, "Grant me, O Lord, of the Tree of Life that I may eat of it, before I be cast out."

28.3 Then the Lord said to Adam, "You shall not take of it now, for the cherubim with the flaming sword that turns (every way) has been stationed to guard it from you that you taste not of it and lived without death forever;

28.4 but you have the war which the adversary has put into you; yet when you have gone out of paradise, if you keep yourself from all evil, as one wishing to die, when again the Resurrection has come to pass, I will raise you up and then there shall be given to you from the Tree of Life and you will be without death forever."

29.1 When the Lord had said these things he ordered us to be cast out of paradise.

29.2 But your father Adam wept before the angels opposite paradise and the angels said to him: "What would you have us to do, Adam?"

29.3 And your father said to them, "Behold, you cast me out. I pray you, allow me to take away fragrant herbs from paradise, so that I may offer an offering to God after I have gone out of paradise that he hear me."

29.4 And the angels approached God and said: "JAEL, Eternal King, command, my Lord, that there be given to Adam incense of sweet odor from paradise."

29.5 And God commanded it to be so for Adam that he might take sweet spices and seeds for his food.

29.6 And as the angels let him go he took four kinds: crocus and nard and calamus and cinnamon and the other seeds for his food: and, after taking these, he went out of paradise. And we were on the earth.

29.7 [The following epitome of the penitence narrative is found in just a few of the Greek manuscripts, most omit it entirely.] And we grieved for seven days and after seven days we grew hungry and I said to Adam: "Rise and give some thought to food that we might eat and live and so that we do not die. Let us get up and circle the earth

3²⁴ After he drove the man out, he placed on the east side^[e] of the Garden of Eden cherubim and a flaming sword flashing back and forth to guard the way to the tree of life.

3²³ So the LORD God banished him from the Garden of Eden to work the ground from which he had been taken.

Függelék

perhaps God will hear us." We arose and went about the entire earth but we did not find food.

29.8 And I answered and said to Adam: "**Rise, O Lord and destroy me** that I might cease from before you and from before God and the angels (and) so that they might cease their anger toward you on my account."

29.9 Then Adam answered and said to me, "**For what reason do you call to mind this evil that I could commit murder and impose death upon my rib. How could I lift a hand against the image of God which he made?** Rather let us repent for forty days so that God may have mercy on us and give to us better food than the animals.

29.10 I will do forty days of penitence whereas you shall do 34 days for you were not made on the sixth day when God made his creation. Arise and go to the Tigris river and take a stone and put it under your feet and stand there covered in the water up to your neck and let not a word come from your mouth for we are not worthy and our lips are unclean."

29.11 Adam went to the Jordan river and the hair of his head was spread out as he prayed in the water. And he cried in a loud voice saying: "I say to the waters of the Jordan stand still and pray with me even all the beasts, all the birds, and all which creeps on the land and the sea." And all the angels and all things made by God circled Adam like a wall around him and cried while praying to God on behalf of Adam so that God might hearken to him.

29.12 But the devil, not finding a place with respect to Adam, came to the Tigris river to me. And assuming the form of an angel he stood before me weeping and his tears flowed upon the ground. And he said to me, "Come forth from the water and cease your crying, for God has heard your request because even we, the angels, and all things made by him, have beseeched God on your behalf.

29.13 And when he said these things, the enemy deceived me a second time. And I came out of the water.

30.1 Now then, my children, I have shown you the way in which we were deceived; and do guard yourselves from transgressing against the good."

31.1 And when Eve had said this in the midst of her sons, while Adam was lying ill and had one more day from the sickness (prior to) his going from his body.

31.2 Eve said to Adam: "How is it that you die and I live or how long have I to live

Függelék

after you are dead? Tell me."

31.3 And Adam said to her: "Give no thought to this, for you will not tarry long after me, but both of us are to die together. And (as to) this one he shall set (her) in my place. But when I die, anoint me and let no man touch me till the angel shall say something concerning me.

31.4 For God will not forget me, but will seek the vessel he made. Now, arise, and pray to God until I give up my soul, which he gave me, into His hands. For we know not how we are to meet our Maker, whether He will be angry with us, or will turn to show mercy on us."

32.1 And Eve rose up and went outside and fell on the ground and said:

32.2 **"I have sinned, O God, I have sinned, O Father of All, I have sinned against You. I have sinned against your elect angels. I have sinned against the Cherubim. I have sinned against Your unshakable Throne. I have sinned, o Lord, I have greatly sinned, I have sinned before You and all sin has begun through my doing in the creation."**

32.3 Even as Eve prayed on her knees behold, the angel of humanity came to her, and raised her up and said:

32.4 "Rise up, Eve, from your penitence, for behold, Adam your husband has gone out of his body. Rise up and behold his spirit borne aloft to meet his Maker."

33.1 And Eve rose up and put her hand on the face (of Adam), and the angel said to her, "Lift up your hand from that which is of the earth."

33.2 And **she** gazed steadfastly into heaven, and beheld a chariot of light, borne by four bright eagles, (and) it was impossible for any man born of woman to tell the glory of them or behold their faceÑand angels going before the chariotÑ

33.3 and when they came to the place where your father Adam was, the chariot halted and the Seraphim were between the father and the chariot.

33.4 And I beheld golden censers and three bowls, and behold all the angels with (AFTER?) censers and frankincense came in haste to the incense-offering and blew upon it and the smoke of the incense veiled the firmament.

33.5 And the angels fell down to God, crying aloud and saying, "JAEL, Holy One, have pardon, for he is Your image, and the work of Your holy hands."

34.1 And then I Eve beheld two great and fearful mysteries before the presence of God

Függelék

and I wept for fear, and I cried aloud to my son Seth and said,
34.2 "Rise up, Seth, from the body of your father Adam, and come to me, and see a spectacle which no man's eye has yet beheld and how they supplicate on behalf of your father, Adam."
35.1 Then Seth arose and came to his mother and said to her: "Why do you weep?"
35.2 (And) she said to him: "Look up and see with your eyes the seven heavens opened, and see how the body of your father lies on its face and all the holy angels are praying on his behalf and saying: 'Pardon him, Father of All, for he is Your image.'"
35.3 Pray, my child Seth, what shall this mean? And will he one day be delivered into the hands of our Invisible God?
35.4 But who are, my son Seth, the two Ethiopians who stand by at the prayers for your father?"
36.1 And Seth said to his mother, "They are the sun and moon and themselves fall down and pray on behalf of my father Adam."
36.2 Eve said to him: "And where is their light and why have they taken on such a black appearance? "
36.3 And Seth answered her, "The light has not left them, but they cannot shine before the Light of all things, the Father of Light; and on this account their light has been hidden."
37.1 Now while Seth was saying this to his mother, behold, an angel blew the trumpet, and all the angels who were lying on their faces rose up, and they cried aloud in an fearsome voice and said:
37.2 "Blessed (be) the glory of the Lord from the works of His making, for He has pitied Adam, the creature of His hands."
37.3 But when the angels had said these words, behold, there came one of the seraphim with six wings and snatched up Adam and carried him off to the Acherusian lake, and washed him thrice, and led him before God.
37.4 And he stayed there three hours, lying down, and thereafter the Father of all, sitting on his holy throne stretched out his hand, and took Adam and handed him over to the archangel Michael saying:
37.5 "Lift him up into paradise unto the third Heaven, and leave him there until that fearful day of my reckoning, which I will make in the world."

Függelék

37.6 Then Michael took Adam and left him where God told him. And all the angels sang an angelic hymn being amazed at the pardoning of Adam.

38.1 But after this joyous event of Adam, the archangel Michael cried to the Father concerning Adam.

38.2 And the Father commanded him that all the angels should assemble before God, each in his order, some having censers in their hands, and others lyres, bowls and trumpets.

38.3 And behold, the Lord of Hosts entered and four winds drew Him and cherubim mounted on the winds and the angels from heaven escorting Him and they came on the earth, where was the body of Adam.

38.4 And they came to paradise and all the leaves of paradise were stirred so that all men begotten of Adam slept from the fragrance save Seth alone, because he was born according to the appointment of God.

39.1 And God came to the body of Adam and grieved greatly over him and God said to him: "Adam, what is this you done? Had you kept my commandment, those who born you down to this place would not have rejoiced.

39.2 Yet, I tell you that I will turn their joy to grief and your grief will I turn to joy, and I will return you to your rule, and seat you on the throne of your deceiver.

39.3 But that one (the one who sat on it prior to his becoming arrogant) shall be cast into this place that he may see you seated upon it. Then he himself shall be condemned along with those who obeyed him and he shall grieve when he see you sitting upon his throne.

40.1 Then God said to the archangel Michael: "Go away to Paradise in the third heaven, and carry away three fine linen clothes."

40.2 And God said to Michael and to Gabriel and Uriel: "Spread out the clothes and cover the body of Adam." And they bore the sweet olive oil and poured it upon him. And the three great angels prepared him for burial.

40.3 When they finished preparing Adam, God said they should bear the body of Abel also. And they brought more linen and prepared him for burial.

40.4 For he was unburied since the day when Cain his brother slew him; for Cain took great pains to conceal (him) but could not, for the body sprang up from the earth and a voice went out of the earth saying:

Függelék

40.5 "No other body can be covered until --with respect to the first creature who was taken from me -- the earth from which he was taken is returned to me." And the angels took at that moment and put him upon a rock until Adam, his father, was buried.

40.6 And God commanded that after they had prepared the body of Abel for burial that they bear Abel up also to the area of paradise, to the spot where God had taken the earth and fashioned Adam. And God made them dig the spot for two.

40.7 And God sent seven angels to paradise and they brought many fragrant spices and placed them in the earth, and afterward they took the two bodies and placed them in the spot which they had dug and built (a sepulcher).

41.1 And God called and said, "Adam, Adam. "And the body answered from the earth and said: "Here am I, Lord."

41.2 And God said to him: "I told you (that) earth you are and to earth shall you return.

41.3 Again I promise to you the Resurrection; I will raise you up in the Resurrection with every man, who is of your seed."

42.1 After these words, God made a three-fold seal and sealed the tomb, that no one might do anything to him for six days till his rib should return to him.

42.2 Then the Lord and his angels went to their place.

42.3 And Eve also, when the six days were fulfilled, fell asleep. But while she was living, she wept bitterly about Adam's falling asleep, for she knew not where he was laid. For when the Lord came to paradise to bury Adam all were asleep until he finished the burial of Adam except Seth alone. And no one knew (this) on the earth, except her son Seth.

42.4 And Eve prayed while weeping that she might be buried in the place where her husband Adam was. And after she had finished her prayer, she said:

42.5 "Lord, Master, God of all virtue, do not alienate me from the body of Adam, from whose members you made me.

42.6 But deem me worthy, **even me who is unworthy and a sinner**, to enter into his tabernacle. Just as I was with him in paradise, both of us not being separated from the other;

42.7 just as in our transgression, we were (both) led astray and transgressed your command, but were not separated, even so now, o Lord, do not separate us."

Függelék

<p>42.8 But after she had prayed, she gazed heavenwards and groaned aloud and smote her breast and said: "God of All, receive my spirit," and she delivered up her spirit.</p> <p>43.1 And Michael came and taught Seth how to prepare Eve for burial. And there came three angels and they bore her body and buried it where Adam and Abel's bodies were.</p> <p>43.2 And afterwards Michael spoke to Seth saying; "Lay out in this manner every man that dies until the day of the Resurrection."</p> <p>43.3 And after giving him this rule he said: "Mourn not beyond six days, but on the seventh day, rest and rejoice on it, because on that very day, God and we the angels rejoice with the righteous soul, who has passed away from the earth."</p> <p>43.4 After the angel said these things he ascended into heaven, glorifying (God) and saying: "Allelujah, Holy, holy, holy is the Lord, to the glory of God the Father, Amen."</p>	
---	--

Declarație pe proprie răspundere

Subsemnata Kovács Ildikó, declar că lucrarea de disertație pe care o voi prezenta în cadrul examenului de disertație la Facultatea de Teologie Romano-Catolică a Universității Babeș-Bolyai, în sesiunea iulie 2021, sub îndrumarea Prof. univ. dr. habil. Zamfir Korinna reprezintă o operă personală.

Menționez că nu am plagiat o altă lucrare publicată, prezentată public sau un fișier postat pe Internet. Pentru realizarea lucrării am folosit exclusiv bibliografia prezentată și nu am ascuns nici o altă sursă bibliografică sau fișier electronic pe care să le fi folosit la redactarea lucrării. Prezenta declarație este parte a lucrării și se anexează la aceasta.

Cluj Napoca
20.06.2021

Semnătura:
Kovács Ildikó

